

Narkotiklər və Narkotiklərdən
Asılılıq üzrə Avropa
Monitoring Mərkəzi

AZ

Avropa Qonşuluq Siyasəti-Şərqi ölkələrindəki narkotik bazarlarına ümumi baxış

Regional hesabat

2022

Hüquqi bildiriş

Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitorinq Mərkəzinin (EMCDDA) bu nəşri müəllif hüquqlarına əsasən qorunur. Bu hesabatın hazırlanması üçün maliyyə fondu Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilən AI Narkotiklərə Nəzarət naminə layihəsi tərəfindən ayrılıb. Burada ifadə edilmiş fikirlər heç bir halda Avropa İttifaqının rəsmi rəyini əks etdirə bilməz.

Lüksemburq: Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, 2023-ci il

© Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitorinq Mərkəzi, 2022-ci il

Mənbənin təsdiqlənməsi şərti ilə bu sənədin çoxaldılmasına icazə verilir.

Tövsiyə edilən istinad forması: Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitorinq Mərkəzi (2022), *Avropa Qonşuluq Siyasəti-Şərqi ölkələrindəki narkotik bazarlarına ümumi baxış: regional hesabat*, Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, Lüksemburq

Çap	ISBN 978-92-9497-821-9	doi:10.2810/757647	TD-03-22-107-AZ-C
PDF	ISBN 978-92-9497-828-8	doi:10.2810/747470	TD-03-22-107-AZ-N

EU4MD

Avropa İttifaqı tərəfindən
maliyyələşdirilir

Narkotiklər və Narkotiklərdən
Asılılıq üzrə Avropa
Monitorinq Mərkəzi

Praça Europa 1, Cais do Sodré, 1249-289 Lissabon, Portuqaliya

Tel.: +351 211210200

info@emcdda.europa.eu | www.emcdda.europa.eu

twitter.com/emcdda | facebook.com/emcdda

| Mündəricat

4		Minnətdarlıq
5		Giriş
8		Əsas nəticələr
11		AQS-Şərqlə narkotik bazarlarındakı əsas iştirakçılar və təşkilatçılar
15		Kannabis (çətənə)
16		Kokain
19		Heroin və digər opioidlər
25		Amfetamin və MDMA
28		Metamfetamin
31		Yeni psixoaktiv maddələr
34		Ümumi baxış
36		Abreviaturalar
37		Terminlər lüğəti
38		Əlavə
41		İstinadlar

Minnətdarlıq

Bu hesabat Avropa İttifaqı tərəfindən maliyyələşdirilən Aİ Narkotiklərə Nəzarət naminə layihəsi çərçivəsində Trimbos İnstitutu tərəfindən aparılmış tədqiqata əsaslanır (EMCDDA Müqavilə kodu: CT.21.EU4MD.0050.1.0).

Trimbos tədqiqat qrupu: Daan van der Qouve, Lia Strada və Con-Piter Kuls, məsləhətçilər Aysel Sultan və Hayk Kasparyanın dəstəyi ilə.

EMCDDA redaktə heyəti: En Berqenstrem, Endryu Kanningem, Pol Qriffits, Teodora Qroşkova, İlze Cekabson, Ceyn Maunteney, Tomas Nefau, Andre Nur, Rumen Sedefov, İonut Serbanika və Aleksandr Soderholm.

EMCDDA töhfəçiləri: Tim Surmont, Sesil Martel və Renate De Neve.

Hesabat üçün məlumat və təfərrüatları təmin edən ekspertlər:

- Gürcüstan - İrma Kirtadze, Nika Kobaxidze, İrakli Natsvlişvili və David Otiaşvili
- Ukrayna - Aleksandr Bukrieiev, Vyaçeslav Kuşakov, Yuri Malaxov, Mariya Malaxova, Olena Talalayeva və Lesya Tonkonoq

EMCDDA və Aİ Narkotiklərə Nəzarət naminə layihəsinin komandası bütün layihə tərəfdaşı ölkələrdə Aİ Narkotiklərə Nəzarət naminə layihəsi üzrə milli əlaqə nöqtələrinə və 2019-2022-ci illər arasında Aİ Narkotiklərə Nəzarət naminə layihəsinin fəaliyyətlərinin icra olunmasında iştirak etmiş bütün müxtəlif ekspertlərə minnətdarlığını bildirir. Bu fəaliyyətlər bu hesabatı təqdim etmək üçün birbaşa və ya dolaylı şəkildə məlumat əldə etməyimizə töhfə vermişdir.

Giriş

Ümumi məlumat

Bu hesabat Avropa Qonşuluq Siyasəti-Şərq (AQS-Şərq) ölkələrindəki narkotik bazarları ilə bağlı təhlili təqdim edir. Ermənistan, Azərbaycan, Belarus (1), Gürcüstan, Moldova və Ukrayna. Hazırkı hesabat narkotik istehsalı, qeyri-qanuni alveri, satışı və təhlükələri ilə bağlı mövcud məlumatlara ən yüksək səviyyədə baxış təmin etməklə yanaşı, AQS-Şərq regionu üzrə narkotik bazarlarının iştirakçıları və təşkilatçıları ilə bağlı araşdırma da təmin edir. Narkotiklərlə bağlı təhlükələr, habelə onların təhlükəsizlik və sağlamlıq üzrə potensial təsirlərini vurğulayır. Bu regiondakı dövlətlərin həm yaxınlığına, həm də iqtisadi və sosial əlaqələrinə görə Aİ üçün mümkün mühüm təsirlərə malik olma ehtimalı var. Burada verilmiş təhlil əsas diqqəti 2018-2021-ci illər arasındakı dövrdə narkotiklərlə bağlı vəziyyətə, xüsusən də 2021-ci ilin sonuna qədər COVID-19 pandemiyasından əvvəlki əsas inkişaf göstəricilərinə yönəldir. Buna baxmayaraq, təhlil barədə məlumat vermək

(1) Rusiyanın Ukraynanı işğal etməsinə görə və Aİ-nin mövqeyini nəzərə alaraq EMCDDA ilə Rusiya və Belarus nümayəndələri arasında hazırda davam edən və planlaşdırılmış ikitərəfli münasibət dayandırılmışdır.

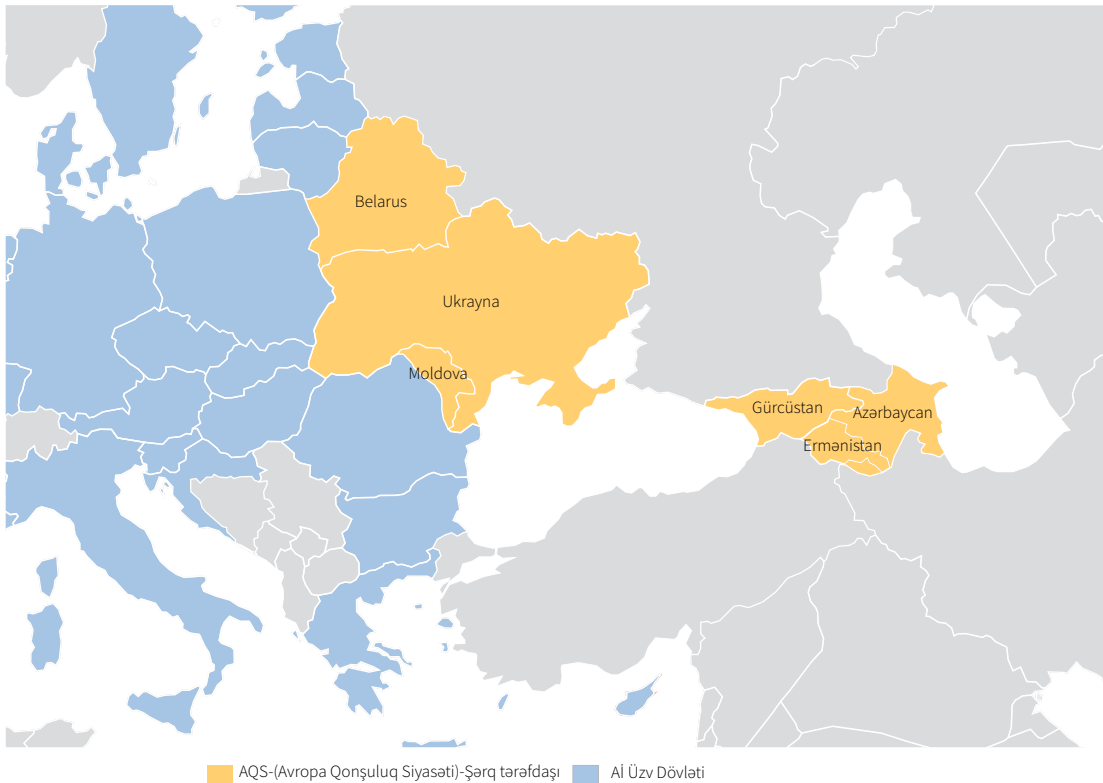
üçün dəqiq verilənlər əlçatan olmasa da, Rusiyanın 2022-ci ilin fevral ayında Ukraynanı işğal etməsi və onun narkotiklərlə bağlı vəziyyətə mümkün təsirləri nəzərə alınır.

AQS-Şərq regionu Qara dəniz və Rusiya ilə ayrılan iki coğrafi baxımdan fərqli ölkələr qrupundan ibarətdir (Şəkil 1). Bu ölkələrdəki narkotik bazarları arasında oxşar tərəflər olsa da, onların coğrafi mövqeyi narkotiklərlə bağlı daxili vəziyyətə, o cümlədən istehsal, qeyri-qanuni alver, satış və istifadəyə təsir göstərmişdir. AQS-Şərq regionunun şimal-qərb hissəsində Belarus, Moldova və Ukrayna yerləşir. Bu ölkələr Aİ Üzv Dövlətləri, Rusiya və Qara dəniz ilə ortaq sərhədlərə malikdir. Regionun cənub-şərq hissəsində Cənubi Qafqaz ölkələri, yeni Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstan yerləşir. Cənubi Qafqaz ölkələri İran, Rusiya, Türkiyə və Qara dəniz ilə ortaq sərhədlərə malikdir.

Regiondakı narkotik bazarları qanunsuz narkotik maddələrin istehsalı, alveri, satışı və istifadəsi baxımından bir sıra əsas dəyişikliklərlə üzləşməyə davam edir. Son zamanlarda baş vermiş əsas inkişaf xüsusən yeni psixoaktiv maddələr (NPS) olmaqla daha geniş narkotik maddələr spektrinin əlçatanlığı ilə xarakterizə olunan onlayn

ŞƏKİL 1

Avropa Qonşuluq Siyasəti-Şərq (AQS-Şərq) regionu

bazarlardakı artımdır. Heroin və kokainin Qara dəniz vasitəsilə yeni daşınma marşrutlarının ortaya çıxması və beynəlxalq cinayət şəbəkələrinin iştirakı ilə bağlı məlumatlar bu ərazidə ehtiyat tədbirlərinə davam etmə ehtiyacını vurğulayaraq son zamanlarda əhəmiyyəti artmış bir hadisəyə çevrilmişdir. Regiondakı müxtəlif ölkələrdə müəyyən edilərək dağıdılan sintetik narkotik maddə istehsalı sahələrinin aşkar edilməsi narkotik maddə istehsalında yeni irəliləyişlər olduğunu göstərmişdir. Bundan əlavə, Rusiyanın 2022-ci ilin fevral ayında Ukraynanı işğal etməsinin narkotik axınına təsir edərək və həm Ukrayna, həm də qonşu ölkələrdə narkotiklə əlaqədar baş verən zərərlərin artmasına səbəb ola biləcəyi barədə narahatlıqlar var.

Bu hesabatda verilmiş nəticələr AQS-Şərç regionuna daxil olan altı ölkədə 2021-ci ilin sentyabr və dekabr ayları arasında 40-dan artıq maraqlı tərəflə aparılmış qismən strukturlaşdırılmış müsahibələrə əsaslanır. Maraqlı tərəflərə hökumət nümayəndələri, hüquq mühafizə orqanları, qeyri-hökumət təşkilatları (QHT-lər), araşdırmaçılar və beynəlxalq təşkilatlar daxil olmuşdur. Bu müsahibələrdən əldə edilmiş məlumatları əsaslandırmaq üçün hökumət və qeyri-hökumət təşkilatları tərəfindən nəşr edilmiş elmi ədəbiyyat, eləcə də digər məlumat və hesabatlarla istinad edilmişdir. Buna baxmayaraq, regionda ümumilikdə narkotik maddələrin vəziyyəti ilə bağlı müntəzəm olaraq toplanan və ətraflı məlumat çatışmazlığı olduğunu da qeyd etmək lazımdır. Yuxarıda qeyd edilənlər etibarlı və müqayisə edilə bilən məlumatların toplanması və bu barədə hesabat verilməsi üçün narkotiklərə müntəzəm nəzarətlə bağlı məlumat sistemlərini gücləndirməyin vacibliyini vurğulayır.

Metodologiya

Hesabatda verilmiş məlumatlar başqa şəkildə qeyd olunan hallar istisna olmaqla, əsasən 2018-2021-ci illər arasındakı dövrə istinad edir. Başlıca məlumat mənbəyi AQS-Şərç regionunda əsas məlumat verənlərlə aparılmış müsahibələrdən əldə edilmiş keyfiyyət barədə məlumatlar olmuşdur. Qeyd edilən müsahibələrdə araşdırılan əsas mövzulara narkotik maddələrin əlçatanlığı, istifadəsi, tendensiyalar və istifadə halları, narkotik maddə istehsalı, alveri, satışı və qiymətləri daxil olmuşdur. Bu müsahibələrdə əldə edilmiş məlumatları dəstəkləmək üçün iki digər mənbə üzrə də araşdırma aparılmışdır. Birincisi, narkotik maddələrin ələ keçirilməsi, laboratoriyaların dağıdılması, narkotik maddə qiymətləri və narkotik maddə istifadəsi ilə bağlı məlumatlara diqqət yönəltməklə nəşr edilmiş hesabatlar və elmi ədəbiyyata istinad edilmişdir. Müsahibələrdə hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşları tərəfindən qeyd edilənlərə əsasən narkotik maddə daşınması marşrutları və mütəşəkkil cinayətkar şəbəkələri

ilə bağlı əlavə məlumatlar da araşdırılmışdır. İkincisi, regiondakı müxtəlif ölkələr tərəfindən toplanan, eləcə də Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitoring Mərkəzi (EMCDDA) tərəfindən koordinasiya olunan və ya dəstəklənən keyfiyyət və kəmiyyətlə bağlı verilənlər təhlil edilmişdir ("Yardımcı məlumat mənbələri" adlı bölməyə baxın).

Bu yardımçı məlumat mənbələrindən istifadə etməklə müsahibələrdə əldə edilmiş məlumatları əsaslandırmaq üçün cəhdlər edilsə də, əsas məhdudiyyət regiondakı narkotik maddələrin vəziyyəti ilə bağlı ətraflı və etibarlı məlumatların çatışmazlığı idi. Hələ də ciddi boşluqlar mövcud olduğuna görə bu hesabat AQS-Şərç regionundakı narkotik bazarları ilə bağlı tam baxış təmin edə bilmir. Bu isə narkotik maddələrlə bağlı vəziyyətlə əlaqədar etibarlı və müqayisə edilə bilən məlumatların toplanması və bu məlumatların paylanması üçün narkotiklərə müntəzəm nəzarətlə bağlı sistemləri gücləndirməyin vacibliyini vurğulayır. Buna baxmayaraq, burada qeyd edilən nəticələrə ilkin məlumat kimi yanaşmaq və təhlil haqqında məlumat təmin etmək üçün mümkün mənbələrlə bağlı məhdudiyyətlərə görə ehtiyatla təfsir etmək vacibdir.

Keyfiyyətlə bağlı müsahibələr

Müxtəlif peşəkar təcrübəyə malik şəxslərdən və təşkilatlardan olan əsas məlumat verənlərlə aparılmış müsahibələr: QHT-lər (16), hökumət agentlikləri (11), səhiyyə müəssisələri (2), araşdırmaçılar (1), narkotik maddə istifadəçiləri (1) və beynəlxalq təşkilatlar (1). Müsahibələr adı çəkilən altı ölkədən olan məlumat verənlər ilə aparılmışdır: Ermənistan (4), Azərbaycan (5), Belarus (4), Gürcüstan (3), Moldova (7), Ukrayna (6); regional vəziyyətlə bağlı ekspertlərdən (3) də müsahibə götürülmüşdür. Əsas məlumat verənlər araşdırmaçılar şəbəkəsi və EMCDDA, eləcə də müsahibə götürülmüş şəxslərdən əldə edilmiş müxtəlif istinad məlumatlarının cəmlənməsi nəticəsində müəyyən edilmişdir. Əsas mövzuları əhatə edən qismən strukturlaşdırılmış müsahibə formasından istifadə edilmiş və hər bir müsahibə verənin təcrübə sahəsinə uyğunlaşdırılmışdır. Bütün müsahibələr 45-75 dəqiqə arasında davam edən videokonfrans proqramlarından istifadə etməklə məsafədən təşkil edilmiş və iki araşdırmaçı tərəfindən aparılmışdır.

Keyfiyyətlə bağlı müsahibələrin əsas məlumat mənbəyi kimi istifadə edilməsi bu hesabatın həm güclü, həm də məhdud tərəfi hesab edilə bilər. Müsahibələr mövcud tədqiqatların aşkar edə bilmədiyi məlumatlar da daxil olmaqla, müsahibə götürülən şəxsin narkotiklərlə bağlı vəziyyət barədə ən son irəliləyişlərlə əlaqədar dəyərli məlumatlar verməsini təmin edə bilər. Xüsusən başqa məlumat mənbələrinin məhdud

olduğu belə bir regionda əsas məlumat verənlər ilə müsahibələrin aparılması başqa tərzdə müşahidə edilməsi çətin olan hadisələri və inkişaf göstəricilərini üzə çıxara bilər. Buna baxmayaraq, müsahibə əsas məlumat verən tərəfin öz təcrübəsi və ixtisas dərəcəsinə əsasən narkotik maddələrin vəziyyəti ilə bağlı subyektiv fikrini təmin edir. Müxtəlif peşə sahələrindən çox sayda müsahibə verənin olması bu məhdudiyyəti idarə etməyə yardım etsə də, onu tamamilə aradan qaldırmır. Belə ki, müsahibələrdən toplanmış məlumata əlavə etmək və mümkün yerlərdə həmin məlumatları əsaslandırmaq üçün başqa mənbələrdən də istifadə edilmişdir.

Yardımcı məlumat mənbələri

Keyfiyyətlə bağlı müsahibələri dəstəkləmək üçün hesabat mümkün yerlərdə EMCDDA tərəfindən dəstəklənən araşdırma və tədqiqatlardan əldə edilmiş və Aİ Narkotiklərə Nəzarət naminə texniki əməkdaşlıq layihəsi çərçivəsində region ölkələrində tətbiq edilmiş kəmiyyətlə bağlı məlumatlardan istifadə edir. Buraya Narkotiklərlə bağlı Avropa Veb-sorğusu (EWSD)⁽²⁾, Avropa Şprislərin Toplanması və Təhlili Müəssisəsi (ESCAPE)⁽³⁾ layihəsi və Spirtli içki və Digər Narkotiklər üzrə Avropa Məktəbdə Sorğu Layihəsi (ESPAD)⁽⁴⁾ daxildir. Bu layihələrin hər birinin öz güclü və zəif tərəfləri var, həmin güclü və zəif tərəflərin müzakirəsi isə bu hesabatda daxil edilmir, amma EMCDDA və ya layihə veb-saytlarının müvafiq mövzu ilə əlaqədar səhifələrində təhlil edilə bilər.

Müvafiq olan hallarda sərhədlərarası alver və təchizat ilə bağlı məlumat EMCDDA-ın əsas nəzarət fəaliyyətləri vasitəsilə təsdiqlənib. Əsas nəzarət məlumatları standart məlumat vermə alətlərindən istifadə etməklə EMCDDA-ın 27 Aİ Üzv Dövləti, Norveç və Türkiyə üzrə milli mərkəz nöqtələri şəbəkəsi vasitəsilə illik məlumat toplanması fəaliyyətlərindən əldə edilir.

Hesabatın əhatə dairəsi

Hesabat əsas nəticələr barədə ümumi məlumat verməklə istehsal, alver, paylanma, mütəşəkkil cinayətkar şəbəkələr, istifadə və əlçatanlıq, eləcə də sağlamlıq və zərərlərə diqqət çəkməklə başlayır. Rusiyanın 2022-ci ilin fevral ayında Ukraynanı işğal etməsindən sonra Ukraynada baş vermiş böhranın ilkin təhlili də təqdim edilir. Hesabat daha sonra onlayn bazarların artması, cinayət şəbəkələrinin fəaliyyətləri

barədə məlum olan məqamlar və COVID-19 pandemiyasının təsirinə diqqət çəkməklə regiondakı narkotik bazarlarının əsas iştirakçıları və təşkilatçıları barədə müzakirə aparır.

Regionda aşkarlanmış hər bir əsas narkotik növünə ayrılıqda baxış da təqdim edilir (kannabis (çətənə), heroin və sintetik opioidlər, kokain, amfetamin və MDMA, metamfetamin və yeni psixoaktiv maddələr). Hər bir narkotik növü üzrə hazırkı situasiya ilə bağlı məlum olan məqamlar üzrə istehsal və alver, paylanma, eləcə də əlçatanlıq, istifadə və zərərlər kimi amillər nəzərə alınmaqla, baxış keçirilir. Hesabat regional vəziyyəti nəzərə almaqla məlumatla bağlı boşluqlar, meqatrendlərin təsiri və narkotiklərlə bağlı vəziyyətə cavab reaksiyasının mövcudluğu kimi böyük məsələlərə diqqət çəkməklə yekunlaşır.

⁽²⁾ Daha çox məlumat üçün buraya baxın https://www.emcdda.europa.eu/activities/european-web-survey-on-drugs_en

⁽³⁾ Daha çox məlumat üçün buraya baxın https://www.emcdda.europa.eu/topics/escape_en

⁽⁴⁾ Daha çox məlumat üçün buraya baxın <http://www.espad.org/>.

Əsas nəticələr

İştirakçılar və təşkilatçılar

- ▶ Son zamanlarda baş vermiş əsas regional inkişaf onlayn narkotik bazarlarının genişlənməsi olmuşdur. Görünür, bu bazarlar Ermənistan, Belarus, Gürcüstan, Moldova və son zamanlara qədər Ukraynada narkotik maddələrin alqı-satqısında vacib rol oynayır. Bu nəticəni empirik olaraq əsaslandırmaq mümkün olmasa da, bu inkişaf 4-metilmekatinon (4-MMC) və α -pirolidinopentiofenon (alfa-PVP) kimi bəzi NPS-lərin əlçatanlığının artması ilə əlaqələndirilir.
- ▶ Görünür, COVID-19 pandemiyası ən azı müvəqqəti olaraq, əsasən heroin, MDMA, amfetamin və kokain kimi bölgəyə qaçaqmalçılıq yolu ilə gətirilən narkotiklərin əlçatanlığının və istifadəsinin azalmasına səbəb olub. Bu isə, güman ki, daşınma marşrutlarında COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar maneələrin yaranması ilə bağlıdır. Buna baxmayaraq, nəticədə amfetamin və metamfetamin kimi kiçikmiqyaslı və evdə istehsal edilən bəzi narkotik maddələrin artdığı müşahidə edilir. COVID-19 pandemiyası həmçinin onlayn narkotik bazarlarına marağın artmasına səbəb olmuşdur.
- ▶ Rusiyanın 2022-ci ilin fevral ayında Ukraynanı işğal etməsindən bəri Ukraynadakı vəziyyət dəyişkən olaraq qalır. Ukrayna vasitəsilə narkotik daşınmaları tranzitin qısa müddətlik azalacağı gözlənilir. Bundan əlavə, Qara dəniz regionunda narkotik daşınmaları üçün digər giriş nöqtələrinin istifadəsində artım olması mümkündür. Yerli narkotik istehsalının da gözlənilən kimi işləməyəcəyi ehtimal edilir, eyni zamanda narkotik maddələrlə müalicə də daxil olmaqla, səhiyyə xidməti də maneələr və əməliyyat çətinlikləri ilə üzləşəcək.
- ▶ Regiondakı bəzi ölkələr də son illərdə hökumət və ərzi problemləri ilə bağlı qeyri-sabitlik yaşayıblar ki, bu da ümumilikdə hüquq mühafizə orqanları üçün problemlər yaradıb və buna görə də, qeyri-qanuni alver və əlaqəli cinayət fəaliyyətlərinə potensial təsir göstərüb. Bəzi müsahibə iştirakçıları Rusiyanın bu münasibətlə stabilliyi pozan fəaliyyət göstərməsini bildiriblər. Həmin məsələyə bu hesabatda ətraflı şəkildə baxmaq çətinidir. Buna baxmayaraq, regionun üzləşdiyi daha böyük siyasi çətinliklərin hazırda təxmin etmək çətin olan, amma potensial əhəmiyyətə malik olan və buna görə də, aktiv nəzarət tələb edə biləcək yollarla gələcəkdəki narkotik vəziyyətinə təsir etmək potensialına malik olacağını nəzərə alırıq.

İstehsal

- ▶ Amfetamin və metamfetamin istehsalı regionda nisbətən kiçik miqyaslı xarakter daşısa da, NPS istehsalının Ukraynada belə aparılması müşahidə edilib. Bu narkotik maddələr əsasən daxili bazarlar üçün nəzərdə tutulsa da, onların qonşuluqdakı ölkələrə qaçaqmalçılıq yolu ilə keçirilməsi ehtimalı da var.
- ▶ Gürcüstanda təxminən 2015-ci ildən bəri evdə istehsal edilən "İynəyarpaq vint" istehsalı və istifadəsində artım tendensiyası müşahidə edilir. İynəyarpaq vint tərkibində efedrin olan bitkidən istehsal edilən metamfetaminin adıdır. Bu, efedra bitkisindən hasil edilən efedrindən istifadə edərək genişmiqyaslı metamfetamin istehsalı barədə son vaxtlar məlumat verilən Əfqanıstanda çoxdan meydana çıxmış ola bilər.
- ▶ "Küçə metadonu"nun istehsalının Ukrayna və Moldovada da aparıldığı bildirilir. Adətən kristal formada mövcud olan narkotik maddə yerli səviyyədə istehlak edilərsə də, Belarus, Gürcüstan və Rusiyaya da daşınır.

Qeyri-qanuni alver

- ▶ Region qanunsuz narkotik maddələrin tranziti üçün böyük əhəmiyyət daşıyır, çünki buradan bir neçə əhəmiyyətli daşınma marşrutu keçir. Belarus, Moldova və Ukrayna Al ölkələri ilə ortaq sərhədlərə malikdir, eləcə də amfetamin və metamfetaminin geniş həcmdə istehsalı ilə məşhur olan yerlərə nisbətən yaxın yerləşirlər, Ermənistan, Azərbaycan və Gürcüstan isə heroin istehsalının qlobal mərkəzi olan Əfqanıstana yaxın mövqedə yerləşir. Ümumilikdə AQS-Şərç regionunda 2016 və 2020-ci illər arasındakı dövrdə saxlanılan narkotik maddə miqdarında artım müşahidə edilmişdir. Çətənə çox böyük miqdarda ələ keçirilən əsas narkotik maddə kimi qəbul edilir, ikinci yerdə isə heroin gəlir.
- ▶ Əfqanıstan, Balkan yarımadası və Şimal marşrutlarından iki əsas heroin daşınması marşrutu regiona təsir edir. Balkan marşrutunun bir qolunun (Cənubi Qafqaz marşrutu) regionda heroinin daşınması üçün istifadə edildiyi hesab edilir. Bundan əlavə, İran və ya Əfqan mənşəli İrandan daşınan metamfetaminə Cənubi Qafqazda rast gəlinir.

► 2022-ci ilin fevral ayına qədər Ukrayna dəniz limanları ilə əlaqələndirilən kokain ələ keçirilmələri AQS-Şərq regionu, Aİ və Rusiyada istehlak üçün Qara dəniz vasitəsilə Cənubi Amerikadan gələn kokain daşınması marşrutunu hazırlamağa mümkün cəhd olduğunu göstərir. Ukraynadakı münaqişə bu fəaliyyətə mane olsa da, əgər davam etdirilərsə, həm region, həm də Aİ üçün vacib təsirlərə malik ola bilər və buna görə də, yaxından nəzarət və əməliyyat baxımından izləmə tələb edir.

► Region üçün mümkün təhlükə Aİ-də sintetik narkotik maddələrin istehsalı və daşınması ola bilər. Bununla bağlı dolayı sübutlar ekspertlərin düşüncəsində öz əksini tapmışdır, yəni bəzi AQS-Şərq ölkələrində metamfetamin və MDMA istifadəsi artmışdır. Buna baxmayaraq, bu təəssürati əsaslandırmaq üçün mümkün məlumatlar hazırda əlçatan deyil. Hüquq-mühafizə orqanlarından amfetamin və MDMA-nın bəzən Aİ-dən Ukrayna və Moldovaya qaçaqmalçılıq yolu ilə keçirilməsi ilə bağlı fikirlər daxil olmuşdur.

Pərakəndə satış və əlçatanlıq

► Regionda narkotik maddələrin pərakəndə satış qiymətləri ilə bağlı məlumat məhdud olaraq qalır. Əsas məlumat verənlər yekdil şəkildə heroin qiymətlərinin digər narkotik maddələrlə müqayisədə yuxarı olduğu, saflıq səviyyəsinin isə azlığı barədə məlumat vermişlər, bu da öz növbəsində daha ucuz sintetik narkotik maddələr və NPS-lərin istifadəsinə keçidə təsir göstərmiş ola bilər.

► 2018-ci ildən bəri xüsusən alfa-PVP və 4-MMC kimi metamfetamin və sintetik katinonların daxil olduğu sintetik narkotik maddələrin əlçatanlıq səviyyəsinin artdığı müşahidə edilir.

Mütəşəkkil cinayətkar şəbəkələr

► Narkotiklər bazarının və onun cinayətkar iştirakçılarının regiondakı təhlükəsizliyə təsiri haqqında məlumatlar məhdud səviyyədədir. Buna baxmayaraq, Qara dəniz limanları vasitəsilə narkotik daşınmasında artım barədə verilən məlumatlar korrupsiya səviyyəsindəki artım ilə əlaqələndirilə bilər.

► Narkotik maddə istehsalı, daşınması və paylanması ən aktiv cinayətkar şəbəkələrin regionu əhatə edən ölkələrdəki yerli və milli mənbələrdən ibarət olduğu bildirilir. Regionda beynəlxalq cinayətkar şəbəkələrin mövcud ola biləcəyi barədə də bəzi göstəricilər var. Məsələn, 2021-ci ildə Odessa limanında külli miqdarda saxlanan kokainin

İtalyan 'Ndrangheta cinayət təşkilatına aid olduğu güman edilir.

Narkotik maddələrdən istifadə

► Son illər ərzində narkotik maddələrdən istifadə hallarının xaricdən idxal edilən və yerli şəkildə istehsal olunan sintetik narkotik maddələrə dəyişdiyi ilə bağlı göstəricilər müşahidə edilir. Burada diqqət yetirilməli olan vacib bir məqam narkotik maddələrin yayılması və istifadəsi ilə bağlı tutarlı məlumatların çatışmazlığıdır. Bu informasiya boşluğunun aradan qaldırılması gələcəkdə vacib bir prioritet hesab edilməlidir.

► Heroin istifadəsində azalma olduğu ilə bağlı məlumat verilsə də, sintetik opioidlərin (xüsusən də küçə metadonu) qanunsuz istifadə hallarında artım olduğu barədə məlumatlar var. Əsas məlumat verənlər bildiriblər ki, küçə metadonu və opioid aqonistləri ilə müalicədən alınan dərmanların aşağı qiyməti, eləcə də heroinin saflıq dərəcəsinin aşağı olması sintetik opioidlərə marağın artmasında əsas faktor rolunu oynayır.

► Mövcud məlumatlar Cənubi Qafqaz ölkələrində metamfetamin, Moldova və Ukraynada isə sintetik katinonların istifadəsi hallarında artım göstəriciləri olduğundan xəbər verir. Konkret alt qruplar arasında dəyişən istifadə halları müşahidə edilmişdir, gənclər və narkotik maddələrdən istifadə halları yüksək risk daşıyan fərdlər arasında metamfetamin və NPS istifadəsində artımı buraya aid etmək olar. "Narkotik maddələrdən istifadə edərək cinsi gücün artırılması" halları da bəzi etnik və sosial qruplarda problem kimi ortaya çıxmışdır.

Sağlamlıq və zərərər

► Ekspertlər xəbərdarlıq edirlər ki, NPS və metamfetamin istifadəsində baş verən artım psixotik epizodlar da daxil olmaqla əqli xəstəliklərin artması riskini daşdığına görə sağlamlığa təhlükə təşkil edir. Bundan əlavə, sintetik opioidlərlə metamfetaminin istifadəsi artıq doza qəbul etmə və ya digər ciddi sağlamlığa təsirlər kimi risklərdə artıma səbəb ola bilər.

► Mövcud məlumatlar göstərir ki, ümumilikdə regionda yerli səviyyədə istehsal edilən narkotik maddələr aşağı saflıq göstəricisinə və dəyişkən (və çox vaxt naməlum) tərkibə malik olur. Bu isə ictimaiyyətin sağlamlığı ilə bağlı əlavə narahatlıqları ortaya çıxarır, habelə məhkəmə və toksikoloji məlumatlara daha çox investisiya qoyulması ehtiyacını vurğulayır.

Ukraynadakı müharibənin potensial təsiri

2022-ci ilin fevral ayında Rusiya Ukraynanı işğal etməyə başlayaraq, hələ də davam etməkdə olan humanitar böhrana səbəb olmuşdur. Bu hadisələrin həm Ukrayna, həm də qonşu ölkələrdəki narkotik bazarlarına təsir etmə potensialı var. Narkotik maddələrin vəziyyəti ilə bağlı orta və uzunmüddətli təsirləri əvvəlcədən təxmin etmək çətin olsa da, bəzi birbaşa təsirlər artıq məlumdur.

Birincisi, Ukrayna vasitəsilə narkotik maddələrin, xüsusən heroin və kokain daşınmasının yaxın müddətdə azalacağı gözlənilir. Bu maneənin narkotik maddələrin daşınması marşrutunu Qara dəniz regionundakı başqa giriş nöqtələrinə dəyişməsi də mümkündür. Bundan əlavə, amfetamin, küçə metadonu, eləcə də 4-MMC və alfa-PVP kimi NPS-lərin qanunsuz istehsalına Ukraynada prekursorların və digər kimyəvi məhsulların çatışmazlığına görə maneə yaranacaq. Bundan əlavə, narkotik maddə alqı-satqısı ilə bağlı fəaliyyətlərin bir hissəsi onlayn baş tutduğuna görə narkotik maddə əldə etmə metodlarına internet, bank məsələləri və poçt xidmətləri daxil olmaqla Ukrayna infrastrukturuna hücumlara görə maneə yaranacaq.

Böhran narkotik maddələrlə müalicə və zərərlərin azaldılması xidmətləri kimi səhiyyə xidmətlərinə mane olmuş və narkotik maddə asılılığından əziyyət çəkən insanlar üçün tibbi qayğıya əlçatanlıq səviyyəsini azaltmışdır. Logistik çətinliklər də narkotik maddələrlə müalicə, xüsusən opioid aqonistləri ilə müalicə⁽⁵⁾ xidmətlərinə təsir edir. Metadon və buprenorfin ehtiyatlarının əlçatanlığı və istifadə imkanı ilə bağlı narahatlıqlar mövcuddur. Xidmətin əlçatanlığı sahəsindəki bu mənfi irəliləyişlər yoluxucu xəstəliklərin, xüsusən də inyeksiya yolu ilə narkotik maddə istifadəsi və narkotik maddə ilə bağlı infeksiyalarla əlaqədar risk Ukraynada ictimai sağlamlıq mövzusunda ən böyük çətinlik olaraq qalır. Rusiya işğalından əvvəl Ukraynada təxminən 350300 sayda inyeksiya yolu ilə qəbul edilən narkotik maddə istifadəçisi var idi, həmin şəxslərin arasında isə HIV və hepatit C virusu (HCV) infeksiyasının təxmini yayılma göstəricisi müvafiq olaraq təxminən 20% və 64% təşkil etmişdir (Titar və digərləri, 2021). Bundan əlavə, münaqişə davam etdikcə Ukraynada spirtli içki, narkotik maddələr və ya hər ikisinin istifadəsinin artacağı gözlənilir, bu isə birbaşa əqli sağlamlıqla bağlı xəstəliklərin artması ilə müşahidə olunur (EMCDDA, 2022b).

Ukraynadakı, eləcə də Ukraynalı qaçqınları qəbul edən qonşu ölkələrdəki vəziyyət tibb xidmətləri üzrə davamlı müşahidə və dəstəyə ehtiyac olduğunu vurğulayır. Daha vacibi isə böhranın qonşu ölkələrin və Aİ Üzv dövlətlərinin milli müalicə və zərərlərin azaldılması sistemlərinə ciddi təsir etməsi gözlənilir. Belə ki, müharibədən qaçıb uzaqlaşmağa çalışanlar üçün davamlı qayğının təmin edilməsi prioritet hesab edilməlidir. Ukraynadakı müharibənin narkotiklə bağlı məsələlərə təsiri üzrə ətraflı şəkildə aparılan sürətli qiymətləndirmə EMCDDA tərəfindən hazırlanıb (2022b).

⁽⁵⁾ Burada istifadə edilən "opioid aqonistləri müalicəsi" opioid asılılığını müalicə etmək üçün opioid aqonistlərinin istifadəsinin daxil olduğu bir sıra müalicə üsullarını ifadə etmək üçün üstünlük verilən termdir. Oxucu bu terminə EMCDDA məlumatlar dəsti və tarixi sənədlərin bəzilərində hələ də istifadə edilə biləcək opioidlərlə əvəzedici müalicənin də daxil olduğundan xəbərdar olmalıdır.

AQS-Şərq narkotik bazarlarındakı əsas iştirakçılar və təşkilatçılar

Onlayn bazarların meydana çıxması və genişlənməsi

Narkotik bazarları cinayətkar şəbəkələr və fərdi narkotik satıcıları üçün yeni imkanlar təklif etməklə dünyada onlayn məkanlarda öz əhəmiyyətini artırmış, eyni zamanda hüquq mühafizə orqanları üçün yeni çətinliklər yaratmışdır. Onlayn sferadakı inkişaf göstəriciləri sürətli xarakterə malik olmuş, narkotik maddələrin daşınması, satılması və alışına təsir göstərmişdir (EMCDDA, 2016). Bu inkişaf amilləri həm də AQS-Şərq regionuna təsir göstərmişdir, bu regionda onlayn narkotik bazarlarının ortaya çıxması və genişlənməsi son bir neçə il ərzində qeydə alınmış mühüm bir irəliləyiş amili hesab edilir.

Küçə səviyyəli bazarlar hələ də regiondakı bütün ölkələrdə mövcud olsa da, əsas məlumat verənlər bildirdi ki, onlayn narkotik bazarlarından istifadə halları son illərdə artmışdır və daha çox insan artıq narkotik maddələri onlayn şəkildə əldə etməyə çalışır (əlavə təhlil üçün "[Gürcüstan və Ukraynadan olan təchizat mənbələri üzrə Narkotiklərlə bağlı Avropa Veb-sorğusu](#)" adlı hissəyə baxın). Bundan əlavə, bu inkişaf göstəriciləri ilə əlaqədar olaraq narkotik maddələrin daha geniş miqdarda əlçatan olması ilə bağlı göstəricilər də var. Onlayn bazarların küçədəki bazarlar və oflayn alışı üsulları ilə müqayisədə daha güclü və ya daha təmiz narkotik maddələr təklif etməsi ilə bağlı fikirlər mövcuddur.

Ayrı-ayrı fərdlərin narkotik maddələri satın aldığı onlayn bazarlara ictimaiyyətə açıq veb-səhifə və ya darknet, sosial media platformaları və kommunikasiya üçün istifadə edilən proqramlar daxildir. Avrasiya Zərərlərin Azaldılması Assosiasiyası (EHRA) tərəfindən son zamanlarda aparılmış bir tədqiqat regiondakı bir sıra şəhərlərin ərazisindəki ictimai sahələrdəki divarlarda narkotik maddələr təklif edən veb-saytlara giriş üçün QR kodları və linklərə malik yazılara rast gəlmək olduğunu göstərmişdir (van der Quove, 2021). Xüsusən də müxtəlif sosial media platformaları narkotik maddələrin reklamı və satışı üçün məşhur vasitələrə çevrilmişdir, məsələn, Telegram mesajlaşma proqramındakı "kanallar".

Hydra və Matanga bazarları ("[Matanga darknet bazarında təklif olunan narkotik maddələr](#)") adlı hissəyə baxın) son zamanlarda regiondakı əsas darknet bazarlarına çevrilmişdir. Bu bazarlar həm pərakəndə satıcıları, həm də öz şəxsi istifadəsi üçün alış-veriş edən şəxsləri özünə cəlb edir. Əsasən rusdilli bazar olan Hydra son onillik ərzində narkotik maddələr və digər qanunsuz məhsulların nisbətən

sabit mənbəyi rolunu oynamışdır (CRRC, 2020; Davitadze və digərləri, 2020; Flashpoint, 2021; Laxov, 2020), amma bazar 2022-ci ilin aprel ayında alman polis qüvvələri tərəfindən bağlanmışdır (Tidy, 2022).

Onlayn narkotik maddə bazarlarının ortaya çıxması, çox güman ki, regiondakı narkotik maddə bazarlarının daha dinamik və əlaqəli olmasına şərait yaratmışdır. Bu onlayn bazarlar NPS-lər də daxil olmaqla, əvvəllər əlçatan olmayan narkotik maddələrin bazara çıxarılmasına və alışı-satışına şərait yaratmışdır (UNODC, 2022b). Əsas məlumat verənlər tərəfindən xəbər verildiyi kimi bu, çox güman ki, daha çox çeşiddə narkotik maddənin artan əlçatanlığı və istifadəsindəki artımda özünü göstərir. Əvvəl də qeyd edildiyi kimi, buna baxmayaraq bu tövsiyələr daha genişmiqyaslı araşdırma mərhələlərinin keçirilməsini tələb edir.

Məlumatlar arasında rast gəlinən digər bir məsələ isə regionda onlayn şəkildə alınan narkotik maddələrin çatdırılması üsulu kimi "atıb qaçma" ("zakladki") (van der Quove, 2021; EMCDDA, 2020a; EMCDDA və Avropol, 2019; UNODC, 2021b) və daha kiçik miqyasda poçt xidmətləri səviyyəsində çatdırılma üsulundan istifadədə artımın müşahidə edilməsidir. Bu inkişaf göstəriciləri narkotik maddələrin satışının qarşısını almağı və ya ona mane olmağı çətinləşdirə bilər. Çatbotların istifadəsinin də "ənənəvi" infrastrukturların narkotik maddə satışına olan

Matanga darknet şəbəkəsində təklif edilən maddələr

Matanga darknet şəbəkəsi olub, 2014-cü ildən bəri Gürcüstanda fəaliyyət göstərməkdədir və Rusiya, Ukrayna, eləcə də Belarusdan müxtəlif alıcıları özünə cəlb edir. 2020-ci ildə aparılmış bir tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, platformadakı əsas satış fəaliyyəti ümumi əməliyyatların təxminən 56%-ni təşkil etməklə, kannabis (çətənə) ilə bağlıdır, sonrakı yerlərdə isə kokain və MDMA (CRRC, 2020) gəlir. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, kokain platformanın gəlir payının təxminən dördüdə bir hissəsini təşkil edir. Saytda həm də geniş çeşiddə NPS növləri təklif edilirdi ki, bunların da arasında alfa-PVP və 25I-NBOME maddələrinə də rast gəlmək mümkündür. Müəyyən edilən başqa bir məlumat isə göstərir ki, Matanga bazarındakı əksər elanlar şəxsi istifadə üçün satın alınacaq kiçik miqdarda üçün olmuşdur.

Gürcüstan və Ukraynadan olan təchizat mənbələri üzrə aparılmış Narkotiklərlə bağlı Avropa Veb-sorğusu

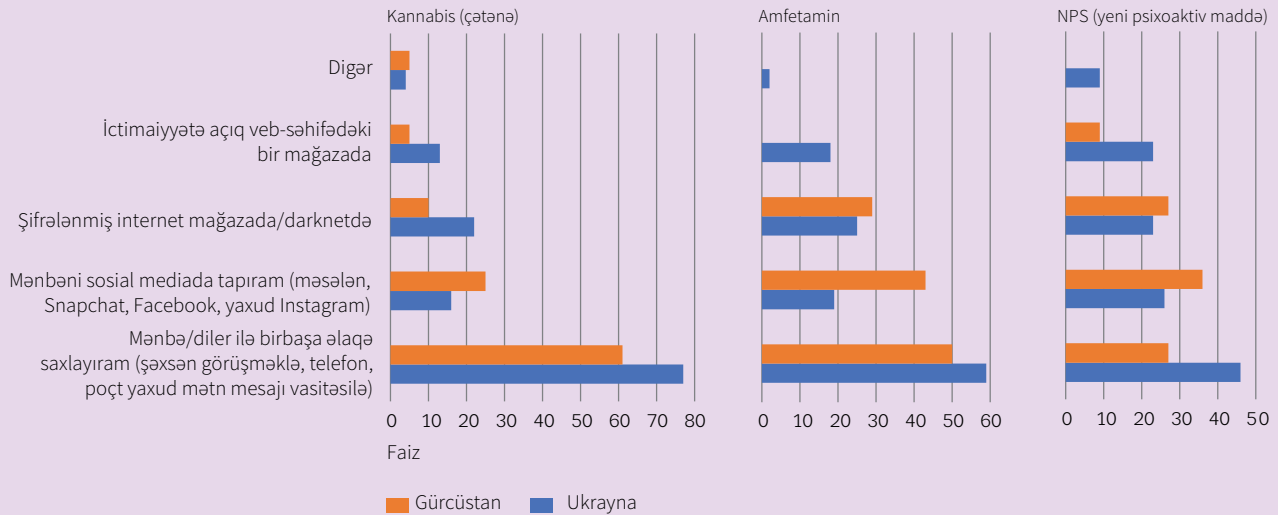
Çoxvariantlı suallar vasitəsilə Gürcüstan və Ukraynada EWSD-də iştirak edən respondentlər son zamanlarda alıb istifadə etdikləri narkotik maddələri əldə etmə tərzlərini göstərməyə nail olmuşlar. Qeyd etmək lazımdır ki, bəzi nümunə ölçüləri çox kiçik olmuşdur, tədqiqat rahat nümunə götürməyə əsaslanır və onlayn tədqiqat olduğuna görə narkotik alma tərzini barədə ümumi məlumat vermir. Buna baxmayaraq, nəticələr EWSD respondentlərinin narkotik maddə əldə etmə tərzini ilə bağlı məlumat təmin edir.

EWSD verilənlərindən bitki mənşəli çətənə, amfetamin və NPS-lərin daxil olduğu üç nümunə aşağıda təmin edilmişdir. Bitki mənşəli çətənənin alınması üzrə məlumatlar hər iki ölkədən olan respondentlərin ən çox seçdiyi yolun mənbə/diler ilə birbaşa əlaqə yaratmaq olduğunu göstərir. Buna baxmayaraq, Gürcüstan və Ukraynada son zamanlar narkotik almış şəxslərin müvafiq olaraq 25 və 16%-i öz alış mənbələrinin sosial media olduğunu vurğulamışlar.

Darknetdən və ictimaiyyətə açıq veb-səhifələrdəki mağazalardan istifadə etmək də ukraynalı respondentlər arasında tez-tez müraciət edilən seçim olmuşdur.

Son zamanlarda amfetamin və NPS almış şəxslər üzrə məlumatlar bu narkotik maddələri əldə etmək üçün internet əsaslı üsulların respondentlər arasında daha məşhur olduğunu göstərir. Buna baxmayaraq, EWSD nəticələrini təhlil edərkən ehtiyatlı olmaq lazımdır, çünki onları geniş əhali kütlələrinin narkotik istifadəsini şərh etmək üçün ümumiləşdirmək olmaz. Bundan əlavə, son zamanlarda Gürcüstanda amfetamin və NPS almış şəxslər üzrə nümunə ölçüləri çox kiçik olmuşdur (müvafiq olaraq 14 və 11 respondent). Beləliklə, bu nəticələr maraqlı olsa da, həm də ilkin xarakter daşıyır və daha geniş tədqiqatda daha dərinləndirilməyə tələb edir.

Gürcüstan və Ukraynada 2021-ci ildə EWSD-də iştirak edən respondentlər tərəfindən bildirilmiş bitki mənşəli çətənə, amfetamin və NPS mənbələri

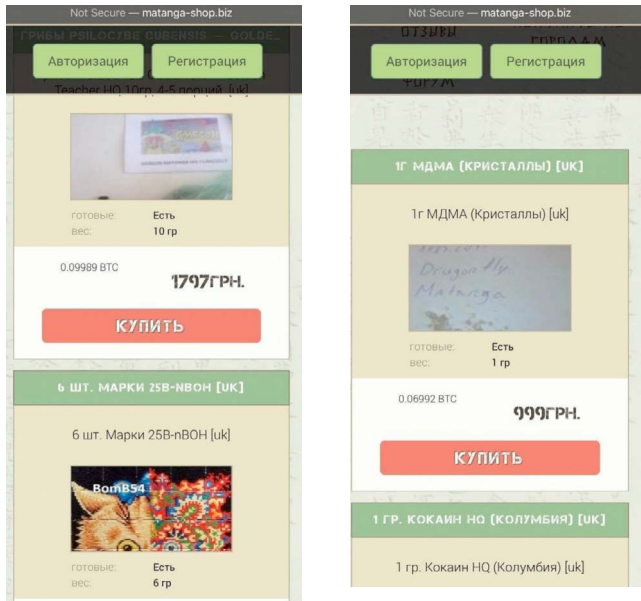
Respondentlərin sayı – kannabis (çətənə): Gürcüstan, 84, Ukrayna, 367, amfetamin: Gürcüstan, 14, Ukrayna, 185; NPS, Gürcüstan, 11, Ukrayna, 57; Mənbələr: EWSD, 2021a və 2021b.

ehtiyacı azaltması barədə məlumat verilir. Çatbotlar sosial media kanallarında mesaj yazma və ya avtomatik söhbətə qoşula bilən avtomatlaşdırılmış kompüter proqramlarıdır. Onlar məsələn, narkotik maddələrin satıldığı veb-saytlara

diqqət çəkmək üçün istifadə edilir (nümunələri görmək üçün 2 sayılı Şəklə baxın).

ŞƏKİL 2

Onlayn narkotik mağazalarından ukrayn dilində çəkilmiş ekran görüntüləri ("Matanga-Shop" - Matanga mağazası)

Mənbə: Alternative Georgia, Tbilisi, Gürcüstan.

Cinayət fəaliyyətlərinə daha ətraflı baxış

Regiondakı hüquq mühafizə orqanları məlumat verdi ki, narkotik maddələrin daxili səviyyədə istehsalı, alveri və satışı ilə məşğul olan əksər insanlar yerlilər və ya qonşu ölkələrdən olan millətlərdəndir (məsələn, ruslar, iranlılar və ya keçmiş Sovet respublikalarından olan ayrı-ayrı fərdlər) (Melniçuk, 2021). Mövzu ilə bağlı məlumat məhdud səviyyədə olsa da, AQS-Şərq regionunda fəaliyyət göstərən beynəlxalq narkotiklə əlaqədar cinayət şəbəkələrinin mövcudluğu ilə bağlı müəyyən göstəricilər var. Bununla belə, Ukraynada 2021-ci ilin yayı ərzində bir dəfə İtaliyadan olan 'Ndrangheta adlı cinayət şəbəkəsinin narkotik daşınması ilə bağlı məlumat daxil olmuşdur, hadisə Odessa limanında 120 kiloqram kokainin tutulması zamanı qeydə alınmışdır (Sidruk, 2021).

Məlumatın azlığı səbəbindən narkotik cinayəti ilə məşğul olan cinayət şəbəkələrinin regionda bir-birilə hansı dərəcədə rəqabət aparması və narkotiklə bağlı baş verən qarşıdurmaların miqyası əsasən məlum deyil. Oxşar olaraq qanunsuz narkotik maddə ticarətinin qanuni iqtisadiyyat və hökumət üzərində təsirləri də naməlum olaraq qalır. Əlçatan məhdud məlumatlara əsasən regionda qanunun aliliyinin hazırda narkotiklərlə bağlı cinayətlərin təsirinə güclü şəkildə məruz qalmadığını demək olar (IPFPEDM, 2022; NDO, 2022). Buna baxmayaraq, Qara dəniz limanlarında narkotik maddə daşınmasının korrupsiyaya imkan yaratması ilə bağlı göstəricilər var. Bu giriş nöqtələrində narkotik maddələrin daşınması ilə bağlı potensial artımdan da söhbət gedə bilər.

Beləliklə, narkotik maddə bazarı fəaliyyətinin regiondakı idarəetmə və təhlükəsizliyə gələcəkdə mənfi təsir göstərməsi ehtimalı təhdid kimi qəbul edilməlidir.

Müşahidədə iştirak edən bəzi şəxslər Rus dövlətinin regionda nail olmağa çalışdığı siyasi və iqtisadi təsiri bəzi ərazilərdəki təhlükəsizlik və idarəetmə məsələlərinə mənfi təsir kimi qiymətləndirir. Bu məsələyə ətraflı şəkildə toxunulmasa da, regionun üzleşdiyi daha böyük siyasi çətinliklərin hazırda təxmin etmək çətin olan, amma potensial əhəmiyyətə malik olan və buna görə də aktiv nəzarət və dərin araşdırma tələb edən yollarla gələcəkdəki narkotik vəziyyətinə təsir etmək potensialına malik olacağına nəzərə alırıq.

COVID-19 pandemiyasının təsiri

EMCDDA COVID-19 pandemiyasının AQS-Şərq regionu ölkələrindəki narkotik maddələrin vəziyyətinə təsiri barədə hesabat hazırlamışdır (EMCDDA, 2020a). Bu hesabat əsasən, COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar tətbiq olunan məhdudiyat tədbirlərinin həyata keçirilməsindən sonra narkotik bazarlarının fəaliyyəti kiçik və orta dərəcədə azalmışdır. Narkotik maddə təchizatı zəncirlərində maneələr müşahidə olunmuş və bəzi narkotik maddələrin pərakəndə satış qiymətlərində artım qeydə alınmışdır. Digər narkotik maddələrin əldə edilməsi daha çətin olduğuna görə dezomorfın (yerli səviyyədə "krokodil" olaraq tanınır) və amfetamin və ya metamfetamin kimi müəyyən maddələrin kiçik miqyasda və ya evdə istehsalı müvəqqəti olaraq artmışdır. Çox güman ki, insanlar arasında birbaşa təması məhdudlaşdırmaq üçün görülən ictimai nizam-intizam tədbirləri nəticəsində təmassız narkotik maddə alverçiliyinin pərakəndə səviyyədə inkişafı müşahidə edilmişdir.

Pandemiyanın narkotik maddə istifadəsinə təsiri Aİ ölkələrində müşahidə edildiyi kimi, maddədən və istifadənin tezliyindən asılı olaraq dəyişir. Məsələn, düzdür, arabir istifadə edənlərlə daha yüksək sıxlıqla istifadə edən şəxslər arasında istifadə nümunələri dəyişsə də, çətinlərin istifadəsinə təsir ən aşağı səviyyədə olmuşdur. Bundan əlavə, heroin, MDMA, amfetamin və kokain kimi regiona əsasən kənardan gətirilən maddələrin istifadə hallarında azalma müşahidə edilmişdir. Eyni zamanda spirtli içki kimi qanuni əvəzədicilərin və əcaçlılıq məhsullarının qeyri-müvafiq istifadə hallarında artım da müşahidə edilmişdir. Bəzi ölkələrdə heroinin əlçatanlıq səviyyəsinin aşağı düşməsi opioid aqonistləri ilə müalicə də daxil olmaqla müalicə üçün tələb səviyyəsinin artmasına səbəb olmuşdur. Eyni zamanda narkotik maddələrlə bağlı xidmətlər də daxil olmaqla COVID-19 ilə əlaqədar olmayan sağlamlıq xidmətlərinin tətbiqində və əlçatanlığında da azalma

müşahidə edilir. Buna baxmayaraq, pandemiya davam etdikcə regiondakı əksər ölkələr səhiyyə xidmətlərini vəziyyətə cəld şəkildə uyğunlaşdırmışlar, məsələn, opioid aqonistləri ilə müalicənin evdə aparılmasına şərait yaratmaq, eləcə də uzaqdan və mobil xidmətlərin təklif edilməsi buraya daxildir.

COVID-19 pandemiyasının narkotik bazarlarına, xidmətlər və narkotikdən istifadə nümunələrinə uzunmüddətli təsirlərini əvvəlcədən təxmin etmək çətin olsa da, bəzi irəliləyişlər qeydə alınmışdır. Bu hesabat üçün müsahibə edilmiş əsas məlumat verənlərin sözlərinə əsasən pandemiyanın potensial uzunmüddətli təsiri narkotik maddələrin onlayn alınması hallarında daha da artıma səbəb olur.

Pandemiyanın təsiri və pandemiya nəticəsində qazanılmış təcrübəyə əsasən müəyyən tövsiyələr vermək mümkündür. Məsələn, xidmətlərin göstərilməsinin uyğunlaşdırılmasında nail olunan uğurlara əsasən səlahiyyətli orqanlar onlayn konsultasiyalar və psixoloji dəstək kimi innovativ yanaşmaları, eləcə də opioid aqonistləri ilə müalicə proqramları vasitəsilə evdə istifadə olunan dərman vasitələrini saxlama yollarını nəzərdən keçirməli ola bilərlər. Bundan əlavə, pandemiya vəziyyəti aradan qalxmağa, eləcə də bəzi ölkələrdə evdə aparılan narkotik maddə istehsalı azalmağa davam etdikcə narkotik maddələrin əlçatanlığı və istifadəsi ilə bağlı hər hansı dəyişikliyi müşahidə etmək vacib olacaq.

Daha çox məlumat üçün COVID-19 pandemiyasının AQS-Şərq regionu ölkələrindəki narkotik maddələrin vəziyyətinə təsiri barədə EMCDDA-ın tendensiyalarla bağlı brifinqinə baxa bilərsiniz (EMCDDA, 2020a).

Kannabis (çətənə)

Regionda mövcud olan əsas çətənə növlərinə bitki mənşəli çətənə və çətənə qətranı (həşiş) daxildir. NPS bölməsində sintetik kannabinoidlər haqqında danışılır.

İstehsal

Bitki mənşəli kannabis (çətənə) AQS-Şərqlə regionunda şəxsi istifadə və qeyri-qanuni bazarda satış üçün istehsal edilir; çətənə qətranının nə dərəcədə yerli istehsalatla malik olması məlum deyil. Kannabis (çətənə) istehsalının qanuni nəticələri regiondakı ölkələr üzrə fərqli göstəriciyə malikdir ⁽⁶⁾.

⁽⁶⁾ Daha çox məlumat üçün buraya baxın https://www.emcdda.europa.eu/publications/topic-overviews/content/drug-law-penalties-at-a-glance_en.

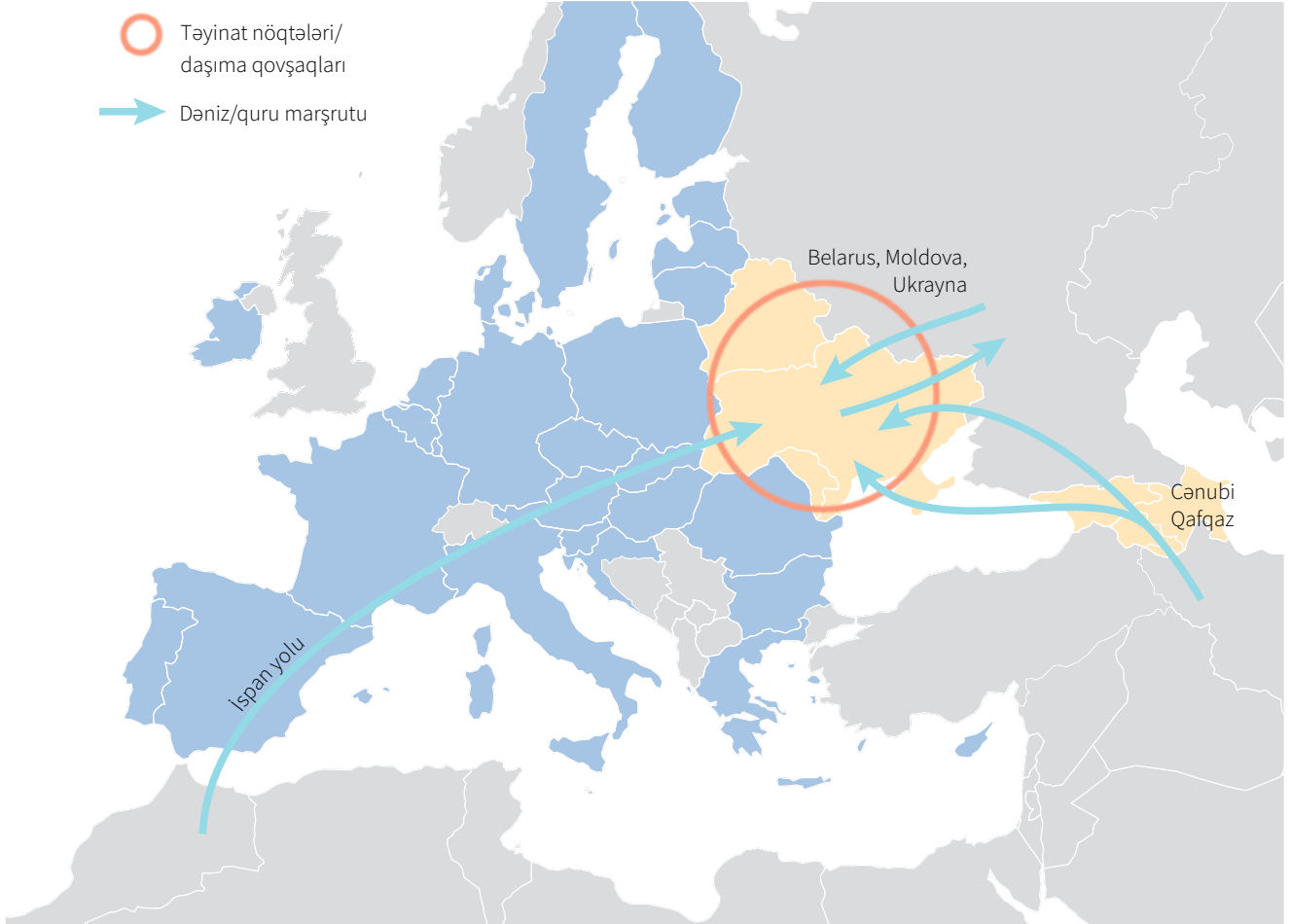
Qeyri-qanuni alver və təchizat

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Narkotik və Cinayətlər Bürosu (UNODC) Cənubi Qafqaz ölkələrində və Ukraynada son beş il ərzində kannabis (çətənə) maddəsinin ələ keçirilməsi hallarında artım müşahidə edildiyi barədə məlumat vermişdir (UNODC, 2022a). Çətənənin ələ keçirilməsi halları 2020-ci ildə AQS-Şərqlə regionunda ələ keçirilmiş narkotik maddələrin ən böyük hissəsini (təxminən 68%-ni) təşkil edir (Əlavə: [AQS-Şərqlə regionunda narkotik maddələrin ələ keçirilməsi ilə bağlı metodoloji qeydlər](#) hissəsinə baxın). Regionda istehsal edilən bitki mənşəli kannabis (çətənə) region daxilində və qonşu ölkələrə daşınır (Şəkil 3).

Belarus, Moldova və Ukraynadakı mənbələr çətənənin Rusiyaya və Rusiyadan, Aİ-yə və Aİ-dən, eləcə də Şimali

ŞƏKİL 3

AQS-Şərqlə ölkələrində kannabis (çətənə) üzrə əsas daşıma marşrutları

Kokain

Məlumatlar məhdud olsa da, kokain hidroxloridin (toz formalı kokain) hazırda regionda mövcud olan yeganə kokain növü olması görünür. Tüstü halında qəbul edilən və ya "çəkilən" kokainə regionda ələ də rast gəlinmir. Buna baxmayaraq, ola bilər ki, kokaini toz formasında alan istifadəçilər özləri həmin kokaini tüstü formasında qəbul edilən kokainə çevirirlər, amma bu ehtimalın baş vermə dərəcəsi naməlumdur.

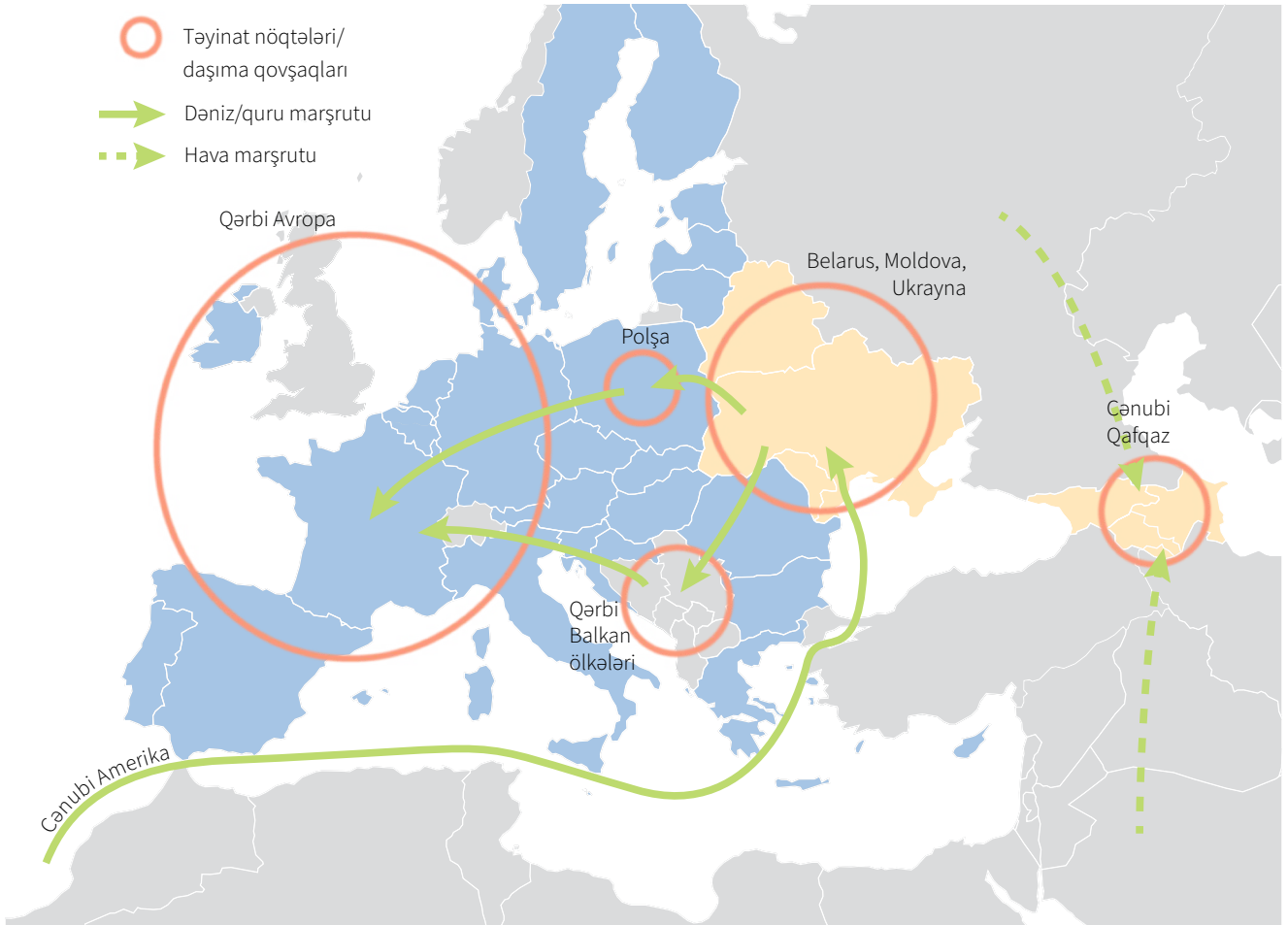
Qeyri-qanuni alver

Mövcud məlumat regiondakı kokain ələ keçirilməsi səviyyəsinin aşağı olduğunu göstərir. Buna istisna hal kimi isə Ukraynayı göstərmək olar, Ukraynada 2019 və 2020-ci illər ərzində ələ keçirilən kokain miqdarının ən yüksək həddə olduğu barədə məlumat verilir (2019-cu ildə təxminən

837 kq, 2020-ci ildə isə 166 kq-a yaxın). Bu, aşağıda müzakirə edildiyi kimi ölkənin kokain daşınması marşrutlarındakı artan rolunu əks etdirə bilər (Şəkil 4). Ümumilikdə çox hissəsi Ukraynada baş tutsa da, 2020-ci ildə kəmiyyət baxımından (Əlavə: [AQS-Şərqi regionunda narkotik maddələrin ələ keçirilməsi ilə bağlı metodoloji qeydlər](#) hissəsinə baxın) regionda ələ keçirilən narkotik maddələr üzrə kokainin üçüncü yerdə olduğu barədə məlumat verilir.

Cənubi Amerikadakı kokain istehsalçıları və Avropadakı istehlakçı bazarları arasında böyük sayda marşrutlar və daşıma nöqtələri mövcuddur (EMCDDA, 2022a). Aİ-də ələ keçirilən kokainin böyük hissəsi dəniz daşıma konteynerləri ilə Niderland, Belçika və başqa yerlərdəki böyük limanlara aparılır. Buna baxmayaraq, son zamanlarda yeni kokain daşınması marşrutu yaranmış ola bilər, bu marşrutla kokain Cənubi Amerikadan Qara dəniz sahili ölkələr vasitəsilə Aİ

ŞƏKİL 4
AQS-Şərqi ölkələrində kokain üzrə əsas daşıma marşrutları

bazarına çıxarılmaz üçün daşınır. Bu marşrut vasitəsilə daşınan narkotik maddələrin miqdarı Aİ-yə kokainin daşınması üçün əsas giriş nöqtələri kimi məlum olan ərazilərlə müqayisədə azdır.

Ukraynanın Rusiya tərəfindən işğalından əvvəl daxili dəniz konteynerləri də daxil olmaqla, kokain daşımalarının Odessa limanı vasitəsilə və çox güman ki, başqa Qara dəniz limanlarına çatdırılması barədə məlumat verilir. Bu daşınmaların Balkan ölkələri, Polşa və ya qərbi Avropadakı istehlakçı bazarlarına quru yolla çatdırıldığı hesab edilir. Əsas məlumat verənlərin sözlərinə əsasən Cənubi və ya Mərkəzi Amerikadan Odessa limanına gələn iri kokain daşımaları (50 kq və ya daha çox) sonrakı tranzit üçün nəzərdə tutulmuşdur, kiçik miqdarda olan narkotik maddələr (10 kq-dan az) isə səciyyəvi olaraq yerli bazar üçün nəzərdə tutulur. Əsas məlumat verənlər həm də liman rəsmiləri və işçilərinin kokain daşımalarında iştirakı və bu prosesə yardım etməsi hallarının müşahidə edildiyi barədə də məlumat vermişlər.

Ukraynada kokain alveri ilə məşğul olan əksər şəxslərin ərazi ilə tanış olan və tranzitə köməyi dəyə biləcək yerli ukrainlılar olduğu bildirilir. Buna baxmayaraq, Rusiyadan və digər qonşu ölkələrdən olan şəxslərin də müəyyən dərəcədə tranzitdə iştirakı ilə bağlı məlumatlar var. Aİ vətəndaşlarının iştirakını da istisna etmək olmaz. Ukrayna hökumət agentliyinin hesabatına əsasən Latın Amerikasından olan mütəşəkkil cinayətkar şəbəkələrin Qara dəniz limanlarında fəaliyyət göstərməsi müşahidə edilmişdir (IPFPEDM, 2022).

2021-ci ildə Ukrayna ölkədə fəaliyyət göstərən transmilli şəbəkənin olduğunu müəyyən etmişdir, bu isə Ukraynanın Aİ-yə kokain daşınması üçün artan rolununun mümkünlüyünü qeyd etməklə yanaşı, kokain daşınması marşrutlarının mümkün çoxşaxəlilliyini də özündə ehtiva edir. Ukrayna Təhlükəsizlik Xidməti Odessa limanında Cənubi Amerikadan Avropaya daşınılan təxminən 18 milyon AVRO-luq dəyərə malik 120 kiloqram kokain saxlamışdır. Onlar İtaliyadan olan 'Ndrangheta mafiya təşkilatı, eləcə də Rumıniya, Albaniya və Ukraynadan olan şəxsləri həbs etmişdilər (Sidoruk, 2021).

Yerli bazar üçün kokainin də Ukraynaya Aİ-dən daxil olması ilə bağlı məlumat verilir. Litvadakı Milli Mərkəz Nöqtəsi də Cənubi Amerikadan gələn kokainin Litva dəniz daşımaları yaxud Rusiya, Belarus və digər Aİ ölkələrinə quru yolla daşınma ilə gətirildiyini bildirir.

Cənubi Qafqazda kokainin daşınması ilə bağlı məhdud məlumatlar var, çox güman ki, bu orada daha kiçik bazarın olduğu faktını əks etdirir. Əsas məlumat verənlər kokainin bu ölkələrə Rusiya və ya Körfəz Regionundan hava

nəqliyyatı ilə qaçaqmalçılıq yolu ilə keçirildiyini bildirir. UNODC son zamanlarda Cənubi Qafqazda bir neçə fərdi kokain ələ keçirilməsi hallarının olduğunu bildirmişdir, amma miqdar aşağı səviyyədə qalmağa davam edir (UNODC, 2022b). Bu, Cənubi Qafqazda kokain üçün yeni tranzit marşrutları və ya artan bazarların olduğuna işarə edir.

Pərakəndə satış, əlçatanlıq, istifadə və zərərər

Kokain baha qiymətinə görə regionda lüks narkotik maddə hesab edilir. Əsas məlumat verənlər bildirib ki, regionda 1 qram kokainin orta qiyməti 150-300 AVRO təşkil edir. Gürcüstanda EWSD-də iştirak edən şəxslər bildirib ki, 1 qram toz halında kokainin qiyməti orta hesabla 163,3 AVRO təşkil edir. Ukrayna səlahiyyətli orqanlarının nəşr etdiyi məlumatlara əsasən 1 qram kokainin qiyməti 78-195 AVRO arasında dəyişir (IPFPEDM, 2022). Ukraynada EWSD-də iştirak edən şəxslərin məlumatına əsasən, toz halında kokainin orta qiyməti 2021-ci ildə 119,5 AVRO təşkil etmişdir (EWSD, 2021b).

Regionda kokain istifadəsi səviyyəsinin aşağı olması müşahidə edilir, amma ümumi əhali arasında etibarlı məlumatlar əlçatan deyil. Gürcüstandan (396 respondent) və Ukraynadan (866 respondent) əldə edilmiş EWSD-yə əsasən, respondentlərin müvafiq olaraq 22 və 21%-i öten il ərzində kokain istifadə etdiyini bildirmişdir (EWSD, 2021a, 2021b). Bu, regionda kokain istifadəsi hallarının mövcudluğundan xəbər versə də, bu məlumatlara əsasən ümumi əhali arasında kokaindən istifadənin yayılması ilə bağlı ümumi nəticə çıxarmaq mümkün deyil.

Əsas məlumat verənlər bildirmişdir ki, Ukrayna və Gürcüstanda narkotikin əlçatanlıq səviyyəsi hələ də aşağı səviyyədə olsa da, artır və narkotik maddələrdən daha çox gecə həyatının aktiv olduğu ərazilərdə istifadə edilir. Moldova və Belarusda isə daxili bazarda kokain səviyyəsinin çox aşağı olması müşahidə edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Aİ-də kokain əlçatanlığı 2020-ci ildə tarix boyu ən yüksək səviyyəsinə çatmışdır, kokainin saflıq dərəcəsi isə son on ildəki ən yüksək göstəriciyə çatmışdır (EMCDDA, 2022a).

Heroin və digər opioidlər

Regionda heroin, "küçə metadonu", opioid aqonistləri dərmanlarından əldə edilmiş narkotik maddələr ("Opioid aqonistləri ilə müalicədə istifadə edilən dərmanların potensial diversiyası" adlı hissəyə baxın) və sintetik opioidlər kimi opioidlər qanunsuz narkotik bazarlarında əlçatandır.

İstehsal

Regionda tiryək xaşxaş istehsalının səviyyəsi məlum deyil və çox güman ki, kifayət qədər məhdud səviyyədədir. Amma Azərbaycanda evdə hazırlanmış tiryək xaşxaşının istehsalı barədə məlumatlar var, eləcə də Gürcüstanda çox kiçik miqyasda da olsa, heroin istehsalının mümkünlüyü barədə bəzi göstəricilər müşahidə olunur (van Qinkel, 2022).

Evdə hazırlanan tiryək xaşxaşının istehsalı barədə Moldova da məlumatlar var, bu isə yerli istifadə və çox güman ki, Rusiya bazarına ixrac məqsədi daşıyır. Bu araşdırma

Opioid aqonistləri ilə müalicədə istifadə edilən dərmanların potensial diversiyası

Əsas məlumat verənlər qeyd edib ki, regionda opioid aqonistləri ilə müalicə proqramları vasitəsilə yazılan bəzi dərmanlar qanunsuz bazara yönləndirilir. Əsasən metadon və buprenorfin olmaqla, bəzi respondentlər bu dərman vasitələrinin diversiyasının COVID-19 pandemiyasının başlanğıcında artdığını düşünürlər, çünki regiondakı hökumət orqanları bu maddələrin evdə istifadəsinə icazə verirdilər. Buna baxmayaraq, bu hesablatları ehtiyatla və bu regiondakı bəzi ölkələrdə küçə metadonunun uzunmüddətli mövcudluğu və istehsalını nəzərə almaqla, şərh etmək lazımdır (EMCDDA, 2020a). Bundan əlavə, opioid aqonistləri ilə müalicə olunan pasiyentlərin sayının nisbətən az olmasını və qanunsuz bazarda mövcud olan "metadon"un geniş miqdarını nəzərə alaraq, yerli narkotiklə müalicə proqramlarından əldə edilən narkotik maddələrin qanunsuz bazar payında elə də böyük yer tutması gözlənilmir. Bu məsələ ilə bağlı xeyli qeyri-müəyyənlik olduğunu nəzərə alaraq, bu regiondakı qanunsuz narkotik bazarında mövcud olan opioidlərin əlçatanlığı, forması və mənbəyi ilə bağlı dərinləşən iş tələb olunur. Məhkəmə təhlili bu hadisəni başa düşməkdə açar rolunu oynaya bilər.

zamanı Ukrayna və ya Belarusda tiryək xaşxaşının becərilməsindən opioidlərin cari istehsalı ilə bağlı heç bir məlumat toplanmayıb.

Küçə metadonunun (7) Ukrayna mütəşəkkil cinayətkar şəbəkələri tərəfindən gizli laboratoriyalarda genişmiqyaslı istehsalı ilə bağlı məlumatlar daxil olmuşdur (IPFPEDM, 2022; Melniçuk, 2021). Ukrayna narkotik maddə yoxlanma xidmətlərindən əldə edilmiş laboratoriya təhlilləri küçə metadonu kimi tanınan maddənin tərkibində heç də həmişə metadon olmadığını göstərmişdir (Kushakov, 2021). Ukraynalı əsas məlumat verənlərin sözlərinə əsasən ölkədə son zamanlarda karfentanil istehsalı üzrə laboratoriya da aşkar edilmişdir, amma bu hadisə barədə ətraflı məlumat yoxdur.

Qeyri-qanuni alver

Əfqanıstanda istehsal olunan heroin və tiryək adətən İrandan keçərək AQS-Şərqi regionuna daxil olur, Türkiyə və ya birbaşa İrandan keçərək Cənubi Qafqaza yollanır (Şəkil 5) (Sidoruk, 2021; van Qinkel, 2022). Kəmiyyət baxımından çətinədən sonra ən çox ələ keçirilən narkotik maddə heroindir (Əlavə:

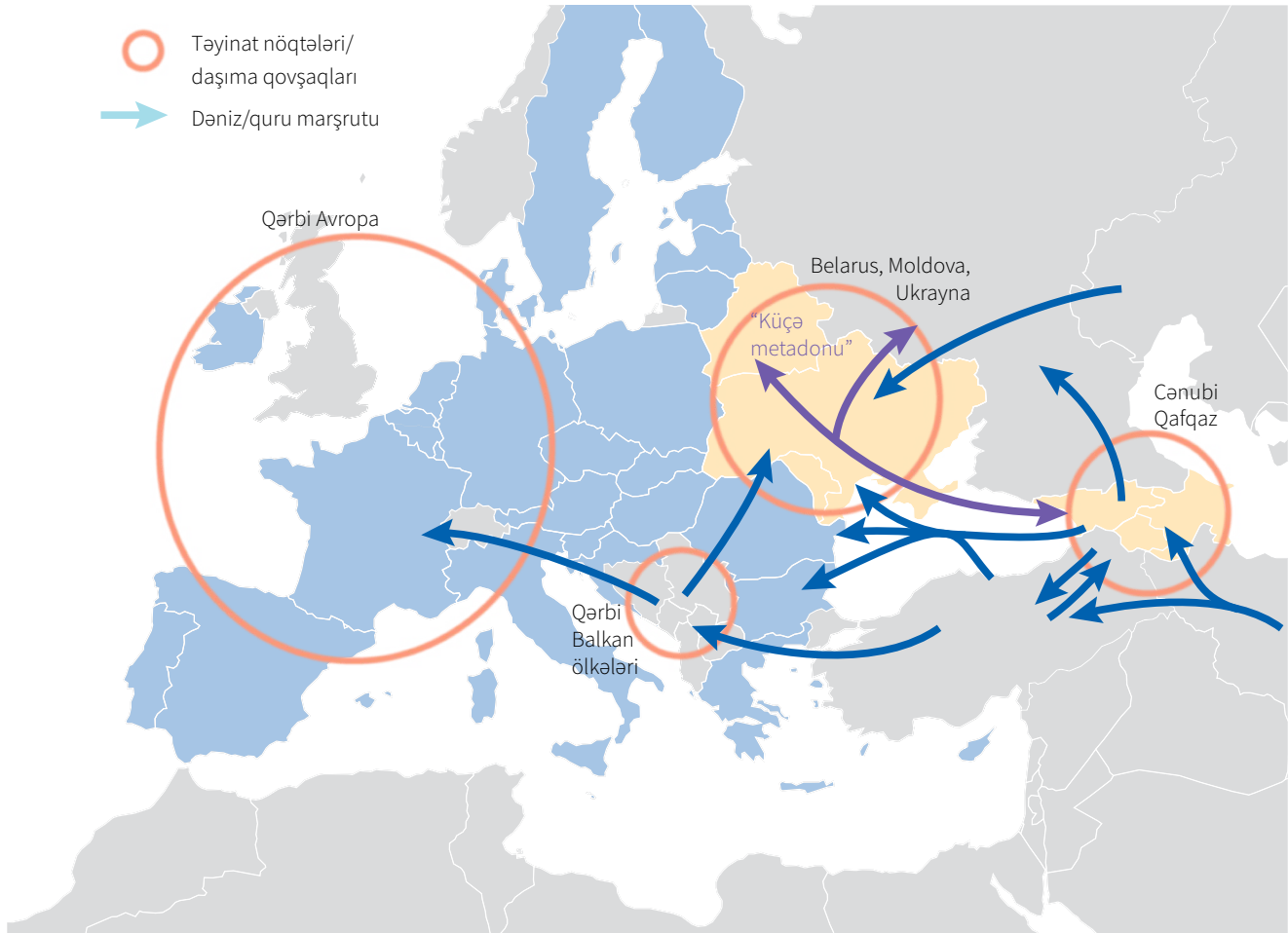
[AQS-Şərqi regionunda narkotik maddələrin ələ keçirilməsi ilə bağlı metodoloji qeydlər](#)). Regionda 2020-ci ildə az qala 3 ton narkotik maddənin ələ keçirilməsi ilə bağlı məlumat verilib.

AQS-Şərqi regionu Əfqan opiatları üçün əsas daşıma marşrutlarının ikisinə, yəni Şimal və Balkan marşrutlarına təsir etmişdir (EMCDDA, 2015). Şimal marşrutu ilə daşınan heroin Əfqanıstandan Tacikistana keçir və əsasən Mərkəzi Asiya, Rusiya, Ukrayna və Belarusdakı istehlak bazarlarına yollanır. Bununla belə, Şimal marşrutunun bir qolu da qeyd olunub ki, bu yolla da Əfqanıstandan İrana, Cənubi Qafqaza, sonra isə Rusiyaya və qonşu ölkələrə heroin daşınır.

Balkan marşrutu Al-yə heroin daşınması üçün ən vacib marşrut rolunu oynayır. İran və Türkiyədən keçən bu marşrut Avropa istehlak bazarlarına ən qısa məsafəli və quru yolu ilə ən birbaşa əlaqəni təmin edir. Balkan marşrutu bir neçə "qolu" özündə birləşdirir, bu yolla qaçaqmalçılar quru, hava və dəniz daşıma üsullarından istifadə etməklə Al və qonşu ölkələrə heroin daşıyır.

(7) Bu narkotik maddə adətən inyeksiya yolu ilə qəbul edilir və bəzən ona "kristal metadon" da deyirlər (EMCDDA, 2020a).

ŞƏKİL 5
AQS-Şərqi ölkələrində heroin üzrə əsas daşıma marşrutları

Cənubi Qafqaz marşrutu Cənubi Qafqaz vasitəsilə İrandan keçib Türkiyəyə yollanan qol üçün istifadə edilən addır. Bu, Balkan marşrutunun törəmə qolu hesab edilərsə də, Cənubi Qafqaz vasitəsilə daşınan opiatların bir hissəsinin Türkiyədən keçərək birbaşa Gürcüstanın Batumi limanından Bolqarıstana, Rumıniyaya, yaxud Ukraynaya getməsi ehtimalı var (van Qinkel, 2022). Buna görə də Cənubi Qafqaz quru yolu və Qara dəniz vasitəsilə istehlak bazarlarına çoxsaylı mümkün əlaqə təmin edir.

Əsas məlumat verənlər həmçinin heroinin Qara dəniz və Türkiyə, Gürcüstan, eləcə də Ukrayna arasındakı kommersiya bərələrində daşınması barədə məlumat verirlər. Bu baxımdan Ukrayna Aİ və ya Rusiyaya yollanan heroinin bir hissəsinin daşınmasında vacib rola malikdir, çünki bu, narkotik maddələrin quru yolla qonşu ölkələrə daşınmasından əvvəl saxlana biləcəyi daşıma nöqtəsi kimi xidmət edir. UNODC-nin məlumatına əsasən, əlçatan məlumatlar Ukrayna vasitəsilə heroin daşınmasının Rusiyanın 2022-ci ilin fevral ayında baş tutan işğalından əvvəl artmaqda olduğunu göstərir (UNODC, 2022b). Bu tarixdən sonrakı vəziyyət məlum deyil, amma

narkotik daşınması fəaliyyətlərində maneələrin baş verməsi ehtimalı var.

Opiatlar təşkil edilmiş bu marşrutlar vasitəsilə Əfqanıstandan daşınsa da, heroin istehsalı üçün lazım olan prekursorlar da eyni marşrutlar vasitəsilə Əfqanıstana daşınır. Sirkə anhidridi heroin istehsalı üçün əsas xam maddə hesab edilir və həmin maddədən müəyyən miqdarda AQS-Şərqi regionunda ələ keçirilmişdir (IPFPEDM, 2022; Sidoruk, 2021).

Müxtəlif ölkələrdən olan şəxslərin regiondakı heroin daşınmasında rol oynaması ilə bağlı məlumat verilir. Buraya Əfqanıstandan, İran, Türkiyə və Ukrayna kimi əsas daşıma ölkələrindən və nəzərdə tutulmuş çatdırılma ölkələrindən olan şəxslər daxildir.

Regionda böyük miqdarda heroin ələ keçirilməsi barədə məlumatlar verilir. Ukraynada 2021-ci ilin əvvəlində 1,1 tonluq külli miqdarda heroin ələ keçirilməsi hadisəsinin qeydə alınması barədə məlumat verilmişdir (Courthouse News Service, 2021). Gürcüstanda heroin ələ keçirilməsi ilə

bağlı halların sayı 2019 və 2020-ci illərdə altı dəfə artmışdır, amma miqdar göstəriciləri kiçik olaraq qalmağa davam edir (6,3 kq ilə təxminən 40 kq arasında) (NDO, 2022). UNODC-nin məlumatına əsasən Azərbaycanda 2020-ci ildə təxminən 2,3 ton heroin ələ keçirilmişdir (UNODC, 2022a), bu da onu regionda ən çox heroin ələ keçirən ölkə mövqeyinə gətirmişdir.

Çox güman ki, İranda opioid aqonistləri ilə müalicə proqramlarından əldə edilmiş metadon tabletləri və çox güman ki, Aİ ölkələrindəki səhiyyə xidmətlərindən əldə edilmiş buprenorfin regiona daşınır (IPFPEDM, 2022; NDO, 2021). Buna baxmayaraq, miqyas naməlum olaraq qalır. Artıq qeyd edildiyi kimi, sintetik opioidin əlçatanlığı ilə bağlı

hesabatlar Ukraynada istehsal edildiyi düşünülməli və bəzən Belarus, Rusiya və Gürcüstanla daşınan küçə metadonunun əlçatanlığı nəzərə alınmaqla nəzərdən keçirilməlidir (IPFPEDM, 2022; Melniçuk, 2021). Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, 2019-cu ildə ilk dəfə olaraq Gürcüstanda karfentanil (1 q-dan daha az) saxlanmışdır (NDO, 2021). Bu sahədə mövcud olan ümumi müşahidə göstərir ki, qanunsuz bazarda ortaya çıxan sintetik opioidlərin mənbəyi, tərkibi və forması, bunun vaxt keçdikcə dəyişmə tərzini və bu mövzunun daha dərinə araşdırılmalı olması barədə nəzərəcarpacaq dərəcədə qeyri-müəyyənlik var.

Ukraynada tərkibində opioidlər olan, qanunsuz istifadə edilən və əczaçılıqda tətbiq olunan narkotik maddələrin mənbələri

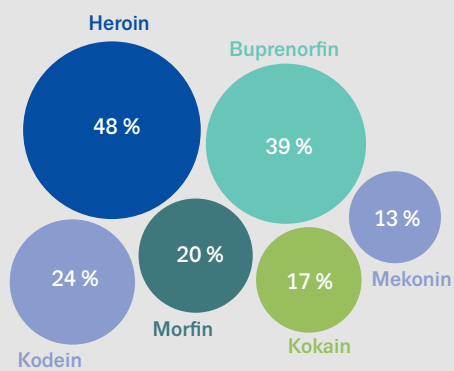
Ukraynadakı EWSD metadon kimi tərkibində opioidlər olan, əczaçılıqda istifadə edilən narkotik maddələrinin istifadəsi ilə bağlı xüsusi modula malik olmuşdur. Nümunə miqdarı az olsa da və hər hansı geniş əhali kütləsini təmsil etməsə də, bu maddələrin istifadəsi barədə məlumat verən respondentlərin miqdarı bu narkotik maddələrin əldə edildiyi mənbə (61 respondent) və onların hansı yolla çatdırılması (58 respondent) barədə daha çox məlumat təqdim etmişdir. Respondentlərin böyük əksəriyyəti narkotik maddəni birbaşa dilerdən (52%) aldığını qeyd etsə də, 17% şəxs hər hansı rəqəmsal və ya onlayn texnologiyadan (aşağıdakı şəkllə baxın) istifadə etdiyini vurğulamışdır. "Digər" seçimini seçən respondentlər arasında bəziləri bu narkotik maddələri əsasən apteklərdə, həkimlərin

köməyi ilə və ya opioid aqonistləri ilə müalicə xidmətlərindən əldə etdikləri barədə məlumat vermişlər.

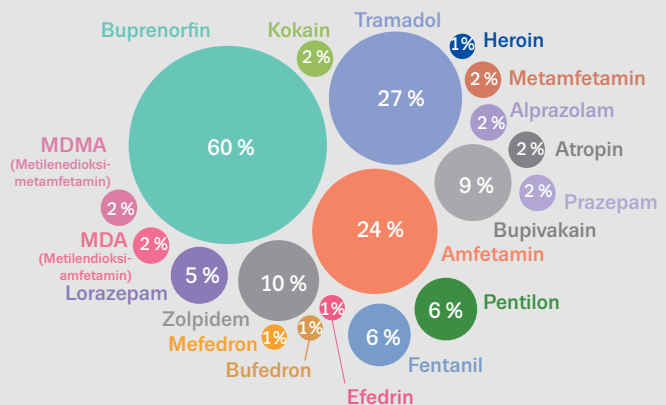
Bu narkotik maddələrin çatdırılması ilə bağlı isə onu qeyd etməli olar ki, respondentlərin böyük əksəriyyəti öz mənbə və ya dilerləri ilə çöldə bir yerdə görüşdüklerini vurğulayıblar (50%). Eyni zamanda 17% şəxs müntəzəm poçt və ya poçtla göndərməni çıxarmaqla, təmassız çatdırılma barədə məlumat vermişdir. Yenə də "digər" seçimini edən respondentlər bu narkotik maddələri apteklərdə və ya opioid aqonistləri ilə müalicə saytlarında əldə etdiklərini bildiriblər.

Ukraynada qanunsuz istifadə edilən və məsələn, metadon kimi tərkibində opioidlər olan, əczaçılıqda tətbiq edilən narkotik maddələrinin mənbəyi və çatdırılma forması.

Beyrut

Tunis

Narkotiklərlə bağlı Avropa Veb-sorğusunda mənbə ilə bağlı məlumat verən 61 şəxs və çatdırılma forması üzrə məlumat verən 58 şəxsdən toplanmış məlumatlara əsaslanır.

"Digər" seçimini edən respondentlər bu narkotik maddələri apteklərdə və ya opioid aqonistləri ilə müalicə saytlarında əldə etdiklərini bildiriblər.

Pərakəndə satış

Opioidlər üzrə fiziki və onlayn bazarlar regiondakı bütün ölkələrdə mövcuddur ("Ukraynada tərkibində opioidlər olan, qanunsuz istifadə edilən və əczaçılıqda tətbiq olunan narkotik maddələrin mənbələri" adlı hissəyə baxın). Gürcüstan və Ukraynada opioidlər əsasən şəxsən alınsa da, onları onlayn şəkildə də əldə etmək mümkündür (CRRRC, 2020; IPFPEDM, 2022). Əsas məlumat verənlər bildirib ki, Ukraynadakı küçə metadonu satışları adətən ukraynalılarla əməkdaşlıq etməklə xüsusi etnik azlıq qrupları tərəfindən təşkil edilir. Belarusda əsas məlumat verənlər opioid satışlarının böyük bir hissəsinin onlayn edildiyi barədə məlumat verir.

Əsas məlumat verənlər bildirmişdir ki, küçə metadonu və opioid aqonistləri ilə müalicədən alınan dərmanların aşağı

qiyməti, eləcə də heroinin saflıq dərəcəsinin aşağı olması sintetik opioidlərə marağın artmasında əsas faktor rolunu oynayır. Məsələn, Moldovada əsas məlumat verənlər heroinin 1 qramının orta qiymətinin 90 AVRO olduğunu bildirir. Ciddi şəkildə müqayisə aparılmasa da, 1 buprenorfin tabletinin qiyməti 27-36 AVRO təşkil etmişdir (naməlum buprenorfin tərkibi). Gürcüstanda 1 qram heroinin orta qiyməti 2019-cu ildə 200 AVRO təşkil etmişdir, 1 buprenorfin tabletinin (8 mq) qiyməti isə 85 AVRO ilə 110 AVRO arasında olmuşdur (NDO, 2021).

Əlçatanlıq, istifadə və zərərələr

Birlikdə götürüldükdə mövcud məlumatlar göstərir ki, heroin artıq regionda narkotikdən istifadə üzrə yüksək risk daşıyan şəxslər tərəfindən istifadə edilən əsas maddə deyil (Kurçeviç və Laynz, 2020; van der Qouve, 2021). Bundan

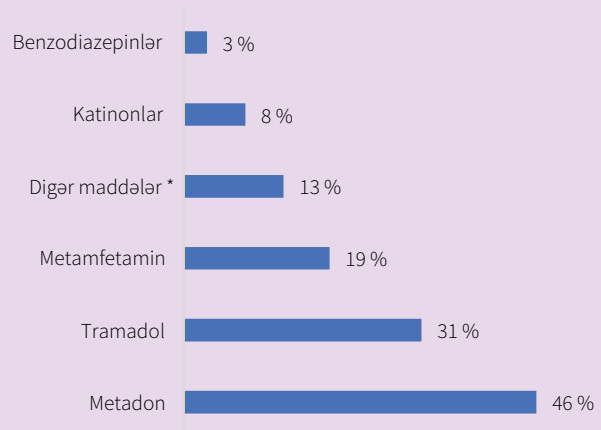
Moldova və Ukraynada şpris qalıqları üzrə aparılmış təhlil

Son zamanlarda Moldova və Ukraynada istifadə edilmiş şprislərdə qalan narkotik maddə qalıqlarını təhlil etmək üçün Avropa Şprislərin Toplanması və Təhlili üzrə Layihə Müəssisəsi (ESCAPE) ^(a) tərəfindən aparılmış bir tədqiqat. Moldovanın Beltsi şəhərində HIV-in qarşısının alınması üzrə Birlik və Zərərərlərin Azaldılması üzrə QHT tərəfindən idarə olunan üç sahədən 2021-ci ilin sentyabr və oktyabr ayları arasında 151 şpris toplanmışdır. Bu şprislərin 96-sında aşındırıcı maddə və ya metabolit hesab edilməyən ən azı bir psixoaktiv maddə aşkar edilmişdir. Ukraynada 2021-ci ilin avqust və noyabr ayları arasında üç sabit və bir mobil iynə və şpris proqramları çərçivəsində Odessada 155 şpris toplanmışdır. Psixoaktiv maddələr (qarışıq maddələr, metabolitlər və deqradasiya məhsulları istisna olmaqla) yalnız 37 şprisə aşkar edilmişdir

Beltsidən əldə edilmiş təhlil göstərir ki, nümunələrin demək olar ki, 46%-də metadon olmuşdur, ardınca isə tramadol (31%) və metamfetamin (19%) gəlir (şəklə baxın). Çox vaxt metadon ilə birlikdə (11 şprisə) tapılan qarışıq maddə olan difenhidramin ^(b) şprislərin 16%-də aşkar edilmişdir. Odessada metadon bəzən

difenhidraminlə birlikdə (4 şpris) şprislərin 93,5%-də aşkar edilmişdir.

Müəyyən edilmiş narkotik maddə kateqoriyası və psixoaktiv maddə (metabolitlər və qarışıq maddələr

İstisna olmaqla) ilə müəyyən edilən şprislərin paylanması (N = 96), Beltsi, sentyabr-oktyabr, 2021

* Psevdoefedrin (9%), ibuprofen, metoklopramid, prometazin (1%).

^(a) ESCAPE layihəsi istifadə edilmiş şprislərin qalıq tərkibi üzrə aparılmış təhlildən əldə edilmiş məlumatı vaxtında və yerli şəkildə təqdim etməklə narkotik maddələrdən istifadə edən insanlar tərəfindən inyeksiya olunmuş maddələr üzrə mövcud məlumatları tamamlamağa çalışır. Daha çox məlumat üçün buraya baxın

https://www.emcdda.europa.eu/topics/escape_en.

^(b) Difenhidramin mərkəzi sinir sistemindəki H1 reseptorlarında tərs aqonist kimi çıxış edən antihistaminir və sakitləşdirici təsirə malikdir. Belə ki, opioidlərlə birlikdə istifadə edildiyi zaman sinergik depressiya təsirinə malik ola bilər.

əlavə, hesabatlar göstərir ki, regionda geniş çeşiddə narkotik maddə inyeksiya yolu ilə qəbul edilir, bunu Moldova və Ukraynada əldə edilmiş nəticələrlə də sübut etmək olar ("Moldova və Ukraynada şpris qalıqları üzrə aparılmış təhlil" adlı hissəyə baxın). Əsas məlumat verənlər hesabat vermişdir ki, heroin istifadəsində azalma müşahidə edilmişdir, digər opioidlərin istifadəsində isə artım var. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, bunu çox güman ki, yüksək qiymət və heroinin aşağı saflıq dərəcəsi ilə əlaqələndirmək olar (IPFPEDM, 2022; van der Qouve, 2021). Əsas məlumat verənlərin sözlərinə əsasən bəzi istifadəçilər heroin istifadəsindən daha ucuz qiymətə olan və ya daha güclü təsirə malik maddələrin istifadəsinə keçmişdir, bunlara sintetik opioidlər, metamfetamin və ya NPS daxildir. İnyeksiya yolu ilə qəbul edilən narkotik maddə, xüsusən də opioid və stimullaşdırıcıların istifadəsi və narkotik maddə ilə bağlı yoluxucu xəstəliklərin ötürülməsi Azərbaycan, Belarus, Gürcüstan, Moldova və Ukrayna da daxil olmaqla, bir çox ölkələrdə səhiyyə problemlərinə səbəb olmuşdur ("İnyeksiya vasitəsilə baş tutan narkotik maddə istifadəsi və narkotiklərlə bağlı yoluxucu xəstəliklər" adlı bölməyə baxın).

Heroin istifadəsində azalma müşahidə edilsə də, saxta narkotik maddələrin, tərkibi dəyişdirilmiş və ya qanunsuz opioidlərin istifadəsi barədə xüsusən, Belarus, Moldova və Ukrayna olmaqla, ⁽⁸⁾ regionda geniş məlumat yayılmışdır (IPFPEDM, 2022; NDO, 2021). Xüsusən də küçə metadonun heroin və digər evdə hazırlanan opioidləri (məsələn, tiryək ekstraktları və məhsulları, şirka (tərkibində əlavə qatqılar olan heroin), mak) bazardan sıxışdırıb çıxarmaqdadır (Otiaşvili, 2020) və indi bu ölkələrdəki opioid bazarlarının nəzərəcarpacaq qədər böyük hissəsini təşkil edir. Bu, on il əvvəl evdə hazırlanan opioidlərin qanunsuz opioidlər bazarının böyük bir payını təşkil etdiyi dövrdə müşahidə olunan vəziyyət ilə müqayisədə ciddi bir dəyişiklikdir (Otiaşvili, 2020).

Ümumilikdə əsas məlumat verənlər bildirmişdir ki, COVID-19 pandemiyası regionda küçə metadonunun istifadəsində artımla müşahidə olunmuşdur. Buna istisna isə küçə metadonunu əldə etməyin daha çətin olduğu və pandemiyanın əvvəlki mərhələlərində qiymətlərin artdığı Ukrayna hesab edilə bilər. Nəticədə isə bəzi fərdlər şəxsi terapevtlərdən metadon reseptləri əldə ediblər və bunu apteklərdən şəxsi istifadə üçün alaraq qanunsuz bazarda satıblar (Dumçev və digərləri, 2021). EMCDDA təhlili nəticəsində müəyyən edilib ki, pandemiyanın erkən mərhələlərində 2020-ci ilin aprel və iyun ayları arasında Ukraynada küçə metadonunun istifadəsində artım qeydə alınmayıb (EMCDDA, 2021a).

Cənubi Qafqaz ölkələrində küçə metadonunun istifadəsi barədə daha az məlumat var və Belarus, Moldova və Ukraynada isə bu hala daha az rast gəlinir. Bundan əlavə, evdə hazırlanan opioidlər (məsələn, şirka və mak) də daxil olmaqla, ənənəvi opioidlərdən (məsələn, tiryək və heroin) hələ də istifadə edilir. Tiryəkin qiymətinin nisbətən aşağı olması barədə məlumat verilir və onun istifadəsi Cənubi Qafqazda sabit olaraq qalmışdır.

Mövcud məlumat göstərir ki, bu günə qədər fentanil və karfentanil kimi sintetik opioidlərin istifadəsi və əlçatanlığı çox aşağı səviyyədə olmuşdur, bu maddələrin yalnız Belarus, Gürcüstan (NDO, 2021) və Ukraynada çox az miqdarda saxlanması ilə bağlı bir neçə hala rast gəlinmişdir (IPFPEDM, 2022).

Belarusda 2020-ci ildə narkotik maddələrin istifadəsi ilə bağlı ölüm hallarında müşahidə edilən ümumi artım bir neçə narkotik maddənin istifadəsi və qanunsuz istehsal edilən metadon ilə əlaqələndirilir (UNODC, 2022b). Ukrayna 2020-ci ildə əsasən əcazılıq sahəsində istifadə edilən opioidlər daxil olmaqla, opioidlərin ölümdən sonrakı tapıntılarında artım müşahidə edildiyi ilə bağlı məlumat vermişdir (IPFPEDM, 2022). Belarusda bəzi hallarda küçə metadonunun keyfiyyətini artırmaq üçün onun tərkibinə fentanil qatılması ilə bağlı məlumatlar qeydə alınmışdır. Əsas məlumat verənlərin sözlərinə əsasən bu, son dörd ildə artıq doza qəbul etmə səviyyəsində artım olduğunu göstərir və məhkəmə və toksikoloji təhlillərlə təsdiq edilir.

Məhdud miqdarda olsa da, dezomorfinin bəzən əlçatan olması ilə bağlı məlumat verilir. Onun istifadə hallarına əsasən sosial cəhətdən təcrid edilmiş qruplarda və adi imtiyazlardan məhrum ərazilərdə rast gəlinir ⁽⁹⁾. COVID-19 pandemiyasının başlanğıcında sərhədlər bağlandı Ermənistan və Azərbaycanda dezomorfin istifadəsi və istehsalı barədə məlumat verilməmişdir. Əsas məlumat verənlərin sözlərinə əsasən bu, maddənin qiymətinin aşağı olması və evdə nisbətən rahat istehsal xüsusiyyətlərinə malik olması ilə əlaqələndirilir.

⁽⁸⁾ Bunun qanunsuz istehsal edilən metadon, yoxsa opioid aqonistləri ilə müalicə proqramlarından əldə edilən metadon olması məlum deyil.

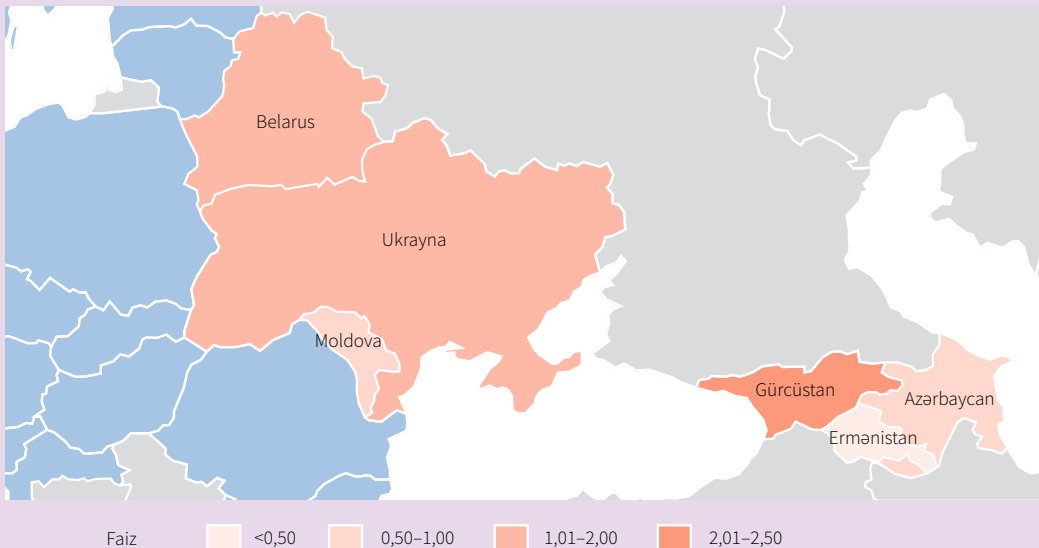
⁽⁹⁾ Dezomorfin (yerli səviyyədə "krokodil" adlandırılır) sürətli təsir göstərən beynəlxalq səviyyədə idarə olunan yarım-sintetik opioiddir. Bu, tərkibində kodein və digər maddələr olan tabletlərdən qanunsuz əldə edilmiş opioid analoqudur (Qahr və digərləri, 2012). Regionda 2010 və 2015-ci illər arasında dezomorfin epidemiyası yaşanmışdır, amma həmin vaxtdan bəri bu maddənin istifadəsində azalma müşahidə edilir (Otiaşvili, 2020).

İnyeksiya vasitəsilə baş tutan narkotik maddə istifadəsi və narkotiklərlə bağlı yoluxucu xəstəliklər

Xüsüsən stimullaşdırıcı maddələr və opioidlər olmaqla, AQS-Şərç regionunda əksər narkotik maddələr inyeksiya yolu ilə qəbul edilir. Gürcüstanda hər 100 nəfərdən təxminən 2-si inyeksiya yolu ilə narkotik maddə qəbul etdiyinə görə inyeksiya vasitəsilə narkotik maddə qəbul edilməsi hələ də problem olaraq qalır və bu göstərici Gürcüstanı inyeksiya vasitəsilə narkotik maddə qəbul edən əhaliyə münasibətdə dünya ölkələri arasında ən birinci yer tutanlar arasına daxil edir (Beselia və digərləri, 2019a). İnyeksiya vasitəsilə qəbul edilən dərmanların miqyası Azərbaycan, Belarus, Moldova və Ukraynada narahatedici səviyyədə qalmağa davam edir (şəkillərə baxın; Degenhardt və digərləri, 2017; UNODC, 2022b). Regionda inyeksiya yolu ilə narkotik maddə qəbul edən insanlar arasında HIV infeksiyasının yayılma göstəricisi fərqlənir, bu, Ermənistan və Gürcüstanda müşahidə olunan 1,9-2,3%-lik göstərici ilə Belarus və Ukraynada müşahidə olunan müvafiq olaraq 22,7% və 20,3%-lik yüksək göstərici arasında dəyişir (aşağıdakı şəkllə baxın; UNODC, 2022b). Tədqiqatlar göstərmişdir ki, evdə hazırlanan opioidlərin geniş istifadəsi, stimullaşdırıcı maddə istifadəçiləri tərəfindən inyeksiya edilməsinin yüksək tezliyi və tərkibində müxtəlif qarışıqlar olan narkotik maddələrin istifadə edilməsi inyeksiya yolu ilə narkotik maddə qəbul edən insanlar arasında HIV ötürülməsi riskinin artmasına töhfə vermişdir (LaMonaka və digərləri, 2019). Bundan əlavə, HIV üzrə məlumat verilən göstəricilər regionun bir çox ölkələrindəki məhbuslar arasında qeyri-mütənasib şəkildə yüksəkdir (Azbel, 2019).

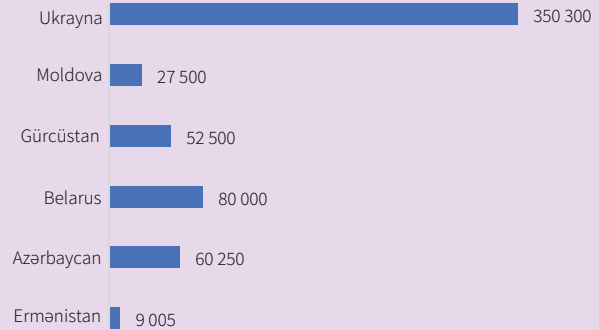
Bu tədqiqatın əhatə dairəsindən kənar olsa da, narkotik maddələrlə bağlı bu zərərlərə cavab vermək sübuta əsaslanan müdaxilələr və müalicə xidmətləri təklif edir. Regionda sübuta əsaslanan müalicə və zərərlərin azaldılması xidmətlərinin əhatə dairəsi və tətbiqini inkişaf etdirmək üçün əlavə nəzarət və dəstək tələb edilir.

AQS-Şərç regionunda 15-64 yaşlılar arasında inyeksiya vasitəsilə qəbul edilən narkotik maddə istifadəsinin əhali arasında yayılması

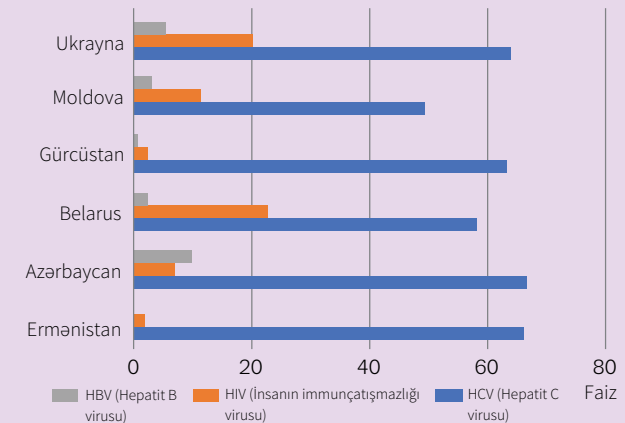
Məlumat mənbəyi: HIV, HCV, HBV viruslarına malik və inyeksiya yolu ilə narkotik maddə qəbul edən şəxslər üzə UNODC hesablamaları (2022).

AQS-Şərç regionunda inyeksiya vasitəsilə narkotik maddə qəbul edən əhəlinin təxmini sayı

Məlumat mənbəyi: HIV, HCV, HBV viruslarına malik və inyeksiya yolu ilə narkotik maddə qəbul edən şəxslər üzə UNODC hesablamaları (2022).

Hepatit C virusunun (HCV), hepatit B virusu (HBV) və HIV infeksiyasının AQS-Şərç regionunda inyeksiya yolu ilə narkotik maddə qəbul edən insanlar arasında yayılması

Məlumat mənbəyi: HIV, HCV, HBV viruslarına malik və inyeksiya yolu ilə narkotik maddə qəbul edən şəxslər üzə UNODC hesablamaları (2022).

Amfetamin və MDMA

Amfetamin (toz və tabletləri) və MDMA (toz/kristallar və ekstaz tipli tabletlər) regionda əlçatandır. Buna baxmayaraq, bu narkotik maddələrlə bağlı məlumatları ehtiyatla şərh etmək lazımdır, çünki bəzən mütəxəssislər “amfetamin” terminindən metamfetamin barədə danışanda da istifadə edirlər, MDMA maddəsi isə bəzən NPS kimi qəbul edilir. Bundan əlavə, bəzi NPS-ləri bəzən amfetamin, metamfetamin və ya MDMA ilə səhv salmaq mümkündür. Regiondakı müxtəlif narkotik maddələri təyin etmək üçün sadələşdirilmiş terminologiyadan istifadə edildiyinə görə əlavə məhkəmə ekspertizası tələb edilir.

Istehsal

Ümumilikdə amfetaminin yerli səviyyədə istehsalı barədə məlumat verilir, son yeddi ildə isə Ukraynanın amfetamin istehsalçısı kimi həm yerli istifadə, həm də qonşu ölkələrə (məsələn, Moldova, Polşa və Rusiya) daşınma üzrə rolu artmışdır. MDMA-nın istehsalı barədə Ukraynada da məlumatlar var, bu istehsalın miqyası isə naməlum olaraq qalsa da, irimiqyaslı olmadığı ilə bağlı ehtimallar var (IPFPEDM, 2022).

Həm kiçikmiqyaslı “mətbəx tipli laboratoriyalar”, həm də böyükmiqyaslı amfetamin istehsalı obyektlərinin Ukraynada mövcud olması ilə bağlı məlumatlar var. Daha geniş miqyaslı obyektlərin aktiv biznes fəaliyyəti olmayan şirkətlər vasitəsilə idxal edilən narkotik maddələrin prekursorlarından istifadə etdiyi güman edilir, son vaxtlar yerli amfetamin istehsalı üçün nəzərdə tutulmuş nitroetanin ələ keçirilməsi barədə məlumat verilmişdir (IPFPEDM, 2022; Sidoruk, 2021). Hüquq mühafizə orqanlarından olan əsas məlumat verənlər bildirmişdir ki, amfetamin istehsalı Ukraynada ilk dəfə müşahidə ediləndən bəri nisbətən sabit qalmışdır. Buna baxmayaraq, son zamanlarda ortaya çıxan hökumət hesabatları amfetamin istehsalında mümkün azalma və digər sintetik narkotik maddələrə keçid barədə məlumat verir (IPFPEDM, 2022). Buna baxmayaraq, UNODC Ukraynada dağıdılmış amfetamin laboratoriyaları sayının 2019-cu ildə 17-dən 2020-ci ildə 79-a qalxdığını müşahidə etmişdir, bu isə laboratoriyalar kiçikmiqyaslı olsa da, həmin il üzrə istənilən ölkədə qeydə alınmış ən yüksək göstərici olmuşdur (UNODC, 2022b).

Ermənistan və Azərbaycanadakı əsas məlumat verənlər son illərdə aşağı keyfiyyətli də olsa, kiçikmiqyaslı amfetamin istehsalı ilə bağlı məlumat vermişlər, düzdür, bu məlumatları dəstəkləmək üçün rəsmi və ya hansı digər verilən yoxdur.

Qeyri-qanuni alver

Amfetamin və güman ki, MDMA-nın yerli səviyyədə məhdud miqdarda istehsalı AQS-Şərq regionunda mövcud olsa da, bu narkotik maddələr regiona əsasən başqa yerlərdən gətirilir (Şəkil 6).

Son illərdə Ukrayna da çox güman ki, Livan və ya Suriyada istehsal edilən və həmin ölkələrdən gətirilən kaptaqon tabletinin daşınması hallarını müəyyən etmişdir. Kaptaqon ⁽¹⁰⁾ tabletlərinin tərkibində adətən amfetamin olur, amma tərkib hissələri fərqli də ola bilər (EMCDDA, 2018). 2020-ci ilin sentyabrında Ukraynada Qara dəniz regionunda yerləşən Odessa vilayətinin Pivdenni dəniz limanına daxil olan böyük miqdarda kaptaqon tabletlərinin saxlanması ilə bağlı məlumatlar ortaya çıxmışdır. 750 kiloqramlıq tabletlərdən ibarət göndəriş şirniyyatlarla birlikdə konteynerdə gizlədilmiş və “Aralıq dənizi sahilı hövzəsində” yerləşən bir ölkədən gəlmişdir (Ukrinform, 2021). Narkotik maddələr yenidən qablaşdırılmış və Ukraynada iki konteynerdə gizlədilmişdir və görünür, Odessa limanından Fars körfəzinə göndərilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Buna baxmayaraq, bu hadisə UNODC-yə amfetaminin ələ keçirilməsi ilə bağlı məlumat kimi bildirilməyib (**Əlavə: AQS-Şərq regionunda narkotik maddələrin ələ keçirilməsi ilə bağlı metodoloji qeydlər** hissəyə baxın). Oxşar yenidən ixrac halları son illərdə Aİ-də də müşahidə edilmişdir.

Əksər Avropa ölkələri ilə yanaşı Moldova və Ukraynada da MDMA-nın daha çox Aİ-dən gətirilməsi ilə bağlı məlumat verilir (IPFPEDM, 2022). Məsələn, regionda ələ keçirilən MDMA-nın Niderlanddakı qanunsuz laboratoriyalarda istehsal edildiyi, habelə Almaniya və Polşa vasitəsilə daşındığı düşünülür.

Pərakəndə satışı

Regionda amfetamin və MDMA-nın pərakəndə satışı ilə bağlı az məlumat var. Bu narkotik maddələrin həm onlayn, həm də oflayn şəkildə alınması və satılması ilə bağlı məlumatlar var. Hazırda bağlı olan darknet Hydra şəbəkəsində ən çox satılan narkotik maddələrin siyahısında

⁽¹⁰⁾ Əvvəllər kaptaqon aktiv tərkib hissəsi kimi fenetilinə malik tibbi məhsul üçün əsas brend adı olmuşdur. Artıq istehsal edilmir və ya terapevtik məqsədlər üçün istifadə edilir. Bu hesabatda “kaptaqon” termini orijinal əcazılıq məhsuluna yox, kaptaqon kimi təsvir edilən qanunsuz istehsal edilən tabletlərə istinad etmək üçün istifadə edilir.

ŞƏKİL 6

AQS-Şərç ölkələrində MDMA və amfetamin üzrə əsas daşıma marşrutları

amfetamin və MDMA-ya çətənə, mefedron və alfa-PVP ilə müqayisədə daha az rast gəlinir.

Narkotik maddə qiymətləri ilə bağlı məlumatlar azdır. Gürcüstanda EWSD-də iştirak edən şəxslərdən alınmış məlumatlar göstərir ki, 1 ekstaz tabletinin orta qiyməti 26 AVRO və 1 qram MDMA tozu/kristallarının orta qiyməti 65,8 AVRO olmuşdur (EWSD, 2021a). Amfetamin üçün 1 tabletin orta qiyməti 15 AVRO, 1 qram tozun qiyməti isə orta hesabla 61,7 AVRO olmuşdur. Ukraynada EWSD-də iştirak edən şəxslərdən alınmış məlumatlar göstərir ki, 1 ekstaz tabletinin orta qiyməti 11,4 AVRO və 1 qram MDMA tozu/kristallarının orta qiyməti 33,2 AVRO olmuşdur. Ukrayna səlahiyyətli orqanlarının məlumatına əsasən 1 qram amfetaminin qiyməti 2020-ci ildə 3,6-39 AVRO olmuşdur (IPFPEDM, 2022). Ukraynada EWSD-də iştirak edən şəxslərin dediklərinə əsaslanaraq, 1 tablet və 1 qram amfetaminin orta qiyməti 2021-ci ildə müvafiq olaraq 6,4 və 12,5 AVRO olmuşdur (EWSD, 2021b).

İstifadəsi və zərərləri

Regionda amfetamin və MDMA maddələrinin gənclər tərəfindən əsasən əyləncə məqsədilə istifadə edildiyi müşahidə olunur. Əsas məlumat verənlərin sözlərinə əsasən yalnız Belarus amfetamin və MDMA-nın az və sıfır əlçatanlığı və istifadə halları barədə məlumat verir, Ermənistan və Ukraynada isə son illərdə hər iki maddənin istifadəsində artım müşahidə edilmişdir ("Ermənistanın inkişafda olan gənc həyatına baxış" adlı hissəyə baxın). Ukraynada amfetamin uzun müddətdir ki, istifadə edilir və ölkədə ən məşhur stimullaşdırıcı narkotik maddə olaraq qalmağa davam edir.

Bunu ümumi əhali kütləsi səviyyəsinə qədər ümumiləşdirmək mümkün olmasa da, Ukraynada EWSD-də iştirak edən şəxslərin 51%-i keçən il amfetaminə istifadə etməsi barədə məlumat vermişdir (866 respondent arasından) (EWSD, 2021b). Eyni zamanda Ukraynada EWSD üzrə müsahibə götürülən şəxslərin 59%-i son 12 ay ərzində MDMA/ekstazdan istifadə etdiyi barədə məlumat

vermişdir. Ukraynada 15-16 yaşlı şagirdlər arasında aparılmış son ESPAD tədqiqatından əldə edilmiş yardımçı məlumatlar göstərir ki, respondentlərin 1,4%-i əvvəllər nə vaxtsa amfetamin istifadə etdikləri ilə bağlı məlumat vermişdir, MDMA üzrə bu göstərici 1,1% olmuşdur (ESPAD, 2020). Ukraynada son zamanlarda aparılmış narkotik maddə yoxlanması gecə həyatının aktiv olduğu ərazilərdə MDMA və amfetaminin mövcudluğu və nisbi məşhurluğu barədə məlumat vermişdir (Kuşakov, 2021).

Gürcüstandan əldə edilmiş EWSD məlumatı göstərir ki, respondentlərin 23%-i son 12 ayda amfetamindən istifadə barədə məlumat vermişdir, 55% şəxs isə MDMA/ekstazdan istifadə etdiyini bildirmişdir (396 respondentdən toplanmış məlumatlara əsasən) (EWSD, 2021a). Ən son ESPAD tədqiqatı göstərir ki, Gürcüstanda şagirdlərin 1%-i nə vaxtsa amfetamindən istifadə edib, MDMA üzrə isə bu göstərici 2,2% təşkil edir (ESPAD, 2020).

Ermənistanın inkişafda olan gecə həyatına baxış

Son illərdə Ermənistanda festival və gecə həyatı ilə bağlı tədbirlərin keçirilməsi dərəcəsi artmışdır. Əsas məlumat verənlər qeyd ediblər ki, ölkədə narkotik maddə qəbulu vasitəsilə cinsi gücün artırılması hallarına da rast gəlinmişdir. Bununla yanaşı, onlayn narkotik bazarları genişlənməmişdir, əsas məlumat verənlər isə bu genişlənmənin sintetik narkotik maddələrə əlçatanlığı artırdığını vurğulamışdır. Əsas məlumat verənlərin sözlərinə əsasən bu inkişaf göstəriciləri gənclər arasında MDMA, amfetamin və NPS-lərin istifadəsində nəzərəcarpacaq artımla müşahidə edilmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əsas məlumat verənlərin bu rəylərini əsaslandırmaq üçün güclü təcrübi məlumatlar yoxdur.

Metamfetamin

Regiondakı istehlak bazarlarında metamfetaminin bir neçə növü əlçatandır, bunlara yerli adı ilə "vint" və "inyəyarpaq vint" də adlandırılan evdə hazırlanan məhsullar da daxildir. Metamfetamin qonşu ölkələrdən də gətirilə bilər (Şəkil 7).

Vint tərkibində efedrin və psevdofedrin olan dərmanlardan istehsal edilmiş inyeksiya yolu ilə qəbul edilən metamfetamin formasıdır, inyəyarpaq vint isə Gürcüstanda yetişən və tərkibində efedrin olan bitkidən (çox güman ki, Ephedra vulgaris) hazırlanan metamfetamindir. İnyəyarpaq vintin hazırlanması prosesi deyilənə görə vintin hazırlanması prosesinə oxşardır: burada bir neçə kimyəvi prekursordan istifadə edilir və son məhsul inyeksiya yolu ilə qəbul edilir (Otiashvili və digərləri, 2017).

İstehsal

Mütəşəkkil cinayətkar şəbəkələr regiondakı bəzi ölkələrdə metamfetamin istehsalında rol oynamışdır. Buraya metamfetamin istehsalının 2018-ci ildən bəri artdığı Azərbaycan da daxildir ("Azərbaycanda metamfetamin istifadəsi və istehsalı" adlı hissəyə baxın). Ukraynada 2020-ci ildə bir neçə metamfetamin laboratoriyasının dağıldığı barədə məlumatlar da verilmişdir, bu isə ölkədə müəyyən səviyyədə də olsa istehsalın mövcud olduğunu göstərir.

İstifadəçilər şəxsi istifadə və pərakəndə satış üçün evdə kiçik miqyaslı metamfetamin istehsalı ilə məşğul olurlar. Buraya vint və inyəyarpaq vint kimi regionda istehsal edilən və satılan evdə hazırlanmış iki əsas metamfetamin məhsulu daxildir. Hazırda mütəşəkkil cinayətkar şəbəkələrin bu tip məhsullarla bağlı fəaliyyəti üzrə heç bir sübut yoxdur, heç onun potensial miqyası ilə bağlı da şərh vermək mümkün deyil. Vint efedrin və psevdofedrin tərkibinə malik dərmanlardan istehsal edilmiş metamfetamin formasıdır və

ŞƏKİL 7
AQS-Şərq ölkələrində metamfetamin üzrə əsas daşıma marşrutları

ŞƏKİL 8

Şəhər kənarında efedra kolları, Tbilisi

Mənbə: Alternative Georgia, Tbilisi, Gürcüstan

Cənubi Qafqazda yerli bazar səviyyəsində kiçikmiqyaslı şəkildə istehsal edildiyi ilə bağlı tarixi məlumatlar var. Ermənistan və Azərbaycandakı əsas məlumat verənlər qeyd edib ki, vint istehsalı təxminən beş il əvvələ qədər geniş yayılmışdı. Buna baxmayaraq, kristal metamfetamin də daxil olmaqla digər metamfetamin mənbələrinin ortaya çıxması ilə vintin yerli istehsalı azalmışdır. Eyni zamanda Gürcüstanda 2015-ci ildən bəri evdə hazırlanan iynəyarpaq vintin istehsalı və istifadəsində meydana çıxan tendensiya müşahidə edilir. İynəyarpaq vint görünür, Əfqanıstanda istifadə edilən proseslərə yaxın proseslərdən istifadə edilməklə, efedra bitkisindən istehsal edilir, Əfqanıstan efedra bitkisindən alınan metamfetamin istehsalı ilə məşhurdur (Şəkil 8-ə baxın) ("[Əfqanıstandan gətirilən metamfetamin](#)") adlı hissəyə baxın; EMCDDA və Avropol, 2022b; UNODC, 2021a).

Qeyri-qanuni alver

Çox güman ki İran və Əfqan mənşəli metamfetaminin müəyyən hissəsinin Cənubi Qafqaza İrandan, Belarus, Moldova və Ukraynaya isə alternativ olaraq Aİ-də yerləşən istehsal sahələrindən (məsələn, Hollandiya və Çexiya) daşındığına dair göstəricilər var. Buna baxmayaraq, metamfetaminin regiondan qonşu istehlak bazarlarına qaçaqmalçılıq yolu ilə keçirilməsi ilə bağlı göstəricilər də var. Məsələn, 2020-ci ildə Slovakiya Milli Mərkəz Nöqtəsi məlumat vermişdir ki, Ukraynadan Slovakiyaya narkotik maddə daşınması zamanı narkotik maddələrin ələ keçirilməsinin müşahidə edildiyi metamfetamin daşınması halları qeydə alınmışdır.

Azərbaycanda metamfetamin istifadəsi və istehsalı

Son bir neçə il ərzində Azərbaycanda metamfetamin istifadəsi halları ortaya çıxmışdır. Ölkədə bu narkotik maddənin əlçatan olması, eləcə də həm gənclər tərəfindən əyləncə məqsədilə, həm də narkotik maddə istifadəsi üzrə yüksək risk qrupuna daxil olan və ya xroniki və uzunmüddətli istifadə vərdişlərinə malik şəxslər tərəfindən istifadə edilməsi barədə məlumat verilir. Sonuncu qrup arasında metamfetamin digər opioidlərlə birlikdə istifadə edə bilərlər. Hesabatlar göstərir ki, metamfetamin və opioidlərin birlikdə istifadə edilməsi Azərbaycanda artıq doza qəbul edilməsi hallarının son iki-üç il ərzində artmasına səbəb olmuşdur. Buna baxmayaraq, narkotik maddələrin artıq dozada qəbul edilməsi ilə bağlı

qeyri-qənaətbəxş qeydlərə görə rəsmi məlumatlar azdır, buna görə də, bu məlumatları əsaslandırmaq çətinidir.

Metamfetamin istifadəsində artım olmasına töhfə verən amil yerli metamfetamin istehsalında artım olması ilə bağlı məlumat verilən halların ortaya çıxmasıdır. Əsas məlumat verənlər qeyd etmişdir ki, metamfetamin istehsalçıları yerli laboratoriya qurmaq üçün tələb olunan bacarıq və avadanlıqları İrandan əldə etmişdir, qeyd edilən bu fikir regionda istehsalla bağlı biliklərin yayılması ehtimalını ortaya çıxarır ki, bu da uzunmüddətli mənfi nəticələrə səbəb ola bilər.

Əfqanıstandan gətirilən Metamfetamin

Əfqanıstanda potensial olaraq efedra bitkisindən əldə edilən ekstrakta əsaslanan genişmiqyaslı metamfetamin istehsalı son zamanlarda qeydə alınmış EMCDDA hesabatlarında, eləcə də Aİ-nin 2022-ci ildə keçirdiyi metamfetamin üzrə bazar təhlilində qeyd edilmişdir (EMCDDA, 2020b; EMCDDA, 2021b; EMCDDA və Avropol, 2022b). Əfqan mənşəli metamfetaminin böyük miqdarlarının əvvəllər mövcud olan heroin qaçaqmalçılığı marşrutları üzrə qaçaqmalçılıq yolu ilə keçirildiyi bir neçə hal qeydə alınıb. Bu, həmin daşınma marşrutlarının təsirinə məruz qalan Cənubi Qafqaz ölkələri üçün potensial risk təşkil edir.

Cənubi Qafqazdakı əsas məlumat verənlərin heç biri öz ölkələrində əfqan mənşəli metamfetaminin mövcudluğu barədə məlumat verməyə də, İrandan daşınan metamfetamin barədə tez-tez məlumat verilir, həmin metamfetaminin isə əfqan mənşəli olma ehtimalı var. Əslində UNODC-nin (2022b) məlumatına əsasən Azərbaycanda 2019-cu ilin yanvar ayı ilə 2021-ci ilin sentyabr ayı arasında Əfqanıstanla əlaqələndirilən bir neçə metamfetamin ələ keçirilməsi halı qeydə alınmışdır. Məhkəmə profiləşdirməsi ələ keçirilən metamfetaminin istehsal üsulları və potensial mənşəyini müəyyən edə bilər. Buna baxmayaraq, onların mənşəyini müəyyən etmək üçün sistemli sınağın aparılmasının Cənubi Qafqazda baş tutması halları müşahidə olunmur.

Pərakəndə satış

Regionda metamfetaminin pərakəndə satışı ilə bağlı məlumatlar azdır, mövcud məlumatlar isə həm onlayn, həm də küçə səviyyəsində fəaliyyət göstərən bazarların varlığından xəbər verir. Vint və iynəyarpaq vintin bu maddələri istifadə və istehsal edən insanlar tərəfindən satıldığı iddia edilir. Əsasən evdə hazırlanmışlarına görə satışların küçə səviyyəsində baş tutduğu müşahidə edilir.

Kristal metamfetamin həm fiziki, həm də onlayn narkotik bazarlarında satılır. EMCDDA-ın 2019-cu ildə narkotik bazarları üzrə apardığı təhlil göstərir ki, Ermənistan və Gürcüstanda mövcud olan satıcılar metamfetamini darknet bazarlarında siyahıya daxil etmişlər.

Ümumilikdə mövcud məlumatlar regiondakı bazarlarda mövcud olan metamfetaminin keyfiyyətində istifadə edilən istehsal üsulu və mənbə ölkəsindən asılı fərqlər olduğunu göstərmişdir. İran və Şərqi Avropa ölkələri kimi qonşu

ölkələrdən daşınan metamfetamin yerli şəkildə istehsal edilən vint və ya iynəyarpaq vint ilə müqayisədə daha yüksək saflığa malikdir.

Əlçatanlıq, istifadə və zərərər

Regionda metamfetamin istifadəsi ilə bağlı tendensiya üzrə etibarlı məlumat olmasa da, əsas məlumat verənlər Azərbaycan və Ermənistanda kristal metamfetaminin istifadəsində artım, vint istifadəsində isə azalma olduğunu qeyd etmişdir. Kristal metamfetamin istifadəsindəki artıma əsas töhfə verən amilin həmin narkotik maddənin nisbətən ucuz olması və geniş şəkildə əlçatanlığı ilə bağlı olduğu görünür. Eyni zamanda Gürcüstandan olan ekspertlər bildirirlər ki, 2015-ci ildən bəri iynəyarpaq vint istifadəsində artım tendensiyası müşahidə edilir.

Moldova və Ukraynada kristal metamfetamin istifadəsi də mövcud olmuşdur, amma Cənubi Qafqazdakı ilə müqayisədə aşağı səviyyədə olduğu müşahidə edilmişdir. Vint istifadəsinin Belarus, Moldova və Ukraynada elə də geniş yayılmaması ilə bağlı məlumat verilir.

Metamfetamin həm narkotik maddə istifadəsi ilə bağlı yüksək risk qrupuna daxil olan şəxslər, həm də narkotik maddələrdən əyləncə məqsədi ilə istifadə edən gənclər tərəfindən istehlak edilir. Narkotik maddə istifadəsi ilə bağlı yüksək risk qrupuna daxil olan şəxslər adətən metamfetamin inyeksiyasından istifadə etsələr də, əyləncə məqsədi ilə istifadə edənlər adətən tüstü yolu ilə və ya buruna çəkməklə qəbul formasından istifadə edirlər (boru və ya folqadan istifadə etməklə). Əsas məlumat verənlər həm də metamfetaminin LGBTIQ cəmiyyətində istifadəsinin artması, həmin narkotik maddədən cinsi fəaliyyətin gücləndirilməsi üçün istifadə hallarının müşahidə edildiyini qeyd ediblər. Narkotik maddədən istifadə edərək cinsi gücün artırılması metamfetamin istifadəsi ilə əlaqələndirilən yüksək riskli davranış kimi qeydə alınmışdır, çünki intensiv narkotik maddə qəbulu halları qorunmasız və ya yüksək riskli cinsi davranış halları ilə birlikdə baş tuta bilər (Kurçeviç və Laynz, 2020; van der Qouve, 2021). Bu inkişaf göstəriciləri Belarus və Ukrayna kimi ölkələrdə narkotik maddələrdən inyeksiya yolu ilə istifadə edən şəxslər arasında HIV və HCV viruslarına nisbətən yüksək səviyyədə rast gəlinməsinə nəzərə almaqla narahatedici xarakter daşıyır.

EWSD-də Gürcüstan və Ukraynada bütün respondentlərin müvafiq olaraq 12%-i və 20%-i keçən il metamfetamin istifadə etdiyini bildirmişdir (EWSD, 2021a, 2021b).

Yeni psixoaktiv maddələr

Bu tədqiqatla bağlı regionda istifadəsi barədə məlumat verilən ən geniş yayılmış yeni psixoaktiv maddələrə (NPS) α -pirolidinopentiofenon (alfa-PVP) və 4-metilmetkatinon (4-MMC, mefedron da deyilir) kimi – hər ikisinə həm Aİ səviyyəsində, həm də beynəlxalq səviyyədə nəzarət edilir – sintetik katinonlar, eləcə də sintetik kannabinoidlər (əsas məlumat verənlər tərəfindən heç bir konkret sintetik kannabinoid müəyyən edilməsə də) daxildir.

Sintetik katinonlara regionda çox vaxt “vanna duzu” və ya “sol” (rus termini) deyə müraciət edilir (Kurçeviç və Laynz, 2020). Sintetik kannabinoidlərə çox vaxt “ədviyyat” və ya “sintetik çətənə” kimi istinad edilir. Gürcüstanda “NPS” və “bio” terminləri demək olar ki, həmişə sintetik kannabinoidlərə istinad etmək üçün istifadə edilir (Beselia və digərləri, 2019b).

Qeyd etmək lazımdır ki, NPS-lə əlaqədar məlumatları ehtiyatla şərh etmək lazımdır, çünki “NPS” termini bəzən AQS-Şərq regionunda başqa cür başa düşülür və istifadə edilir (van der Qouve, 2021). Mütəxəssislər və narkotik maddələrdən istifadə edən şəxslər bəzən MDMA kimi yerli narkotik bazarında tarixən mövcud olmamış hər hansı sintetik maddənin də bu terminə daxil olduğunu düşünürlər.

İstehsal

Ümumilikdə regionda NPS istehsalının miqyası naməlum olaraq qalır, amma bu maddələrin çoxu regiona idxal olunduğuna görə çox güman ki, istehsal cüzi səviyyədə olacaq. Belarus, Moldova və Ukraynada sintetik katinonların istehsalı və sintetik kannabinoidlərin emalı ilə bağlı göstəricilər olsa da, Cənubi Qafqazda istehsal da qeydə alınmışdır. Məsələn, Gürcüstan 2019-cu ildə üç alfa-PVP istehsalı laboratoriyasının dağıdılması ilə bağlı hesabat vermişdir.

Alfa-PVP istehsal edən laboratoriyaların 2018-ci ilə qədər Moldovada fəaliyyətdə olması ilə bağlı məlumatlar var. Buna baxmayaraq, bir neçə laboratoriyanın dağıdılmasından sonra yerli istehsalın dayandığı müşahidə edilmiş və yenidən canlanması ilə bağlı heç bir əlamət qeydə alınmamışdır. Belarusda mefedron və alfa-PVP-nin yerli istehsalının son üç il ərzində müxtəlif istehsal sahələrinin dağıdılmasından sonra azalması qeydə alınmışdır.

Qeyri-qanuni alver

Sintetik katinonların Cənubi Qafqaza Çin, Aİ, Rusiya, Türkiyə və Ukraynadan gətirildiyi görünür. Əsas məlumat verənlər bildirdi ki, Gürcüstanda son bir neçə il ərzində NPS-lərin ələ keçirilməsi hallarında nəzərəcarpacaq artım müşahidə edilmişdir. Aydınır ki, bu narkotik maddələr Aİ, Çin və Türkiyədən daşınır (Şəkil 9).

Son illərdə Belarus, Moldova və Ukraynada sintetik kannabinoidlərin ələ keçirilməsi hallarının artması ilə bu ölkələrə daha çox Çindən sintetik kannabinoidlərin gətirildiyi hesab edilir. Ukraynada istehsal edilən bəzi NPS-lərin əsasən Moldova olmaqla, qonşu ölkələrdəki bazarlara daşınması ilə bağlı məlumatlar verilir (IPFPEDM, 2022).

Pərakəndə satış

Regionda NPS-lərin meydana çıxması son onillik ərzində mərhələli xarakter daşımışdır, amma satışın daha sürətlə genişlənməsi 2018-ci ildən bəri qeydə alınmışdır. İndi bu narkotik maddələrin darknetdə yerləşən bazar yerləri və sosial media kanalları (məsələn, Telegram) kimi onlayn narkotik bazarları vasitəsilə geniş şəkildə əlçatan olması və asanlıqla alınması barədə məlumatlar var. Əsas məlumat verənlərlə aparılmış müsahibələrə əsasən NPS-lərin rəqəmsal formalı bazarlar vasitəsilə satılması müşahidə edilir.

NPS üzrə qiymət məlumatları məhdud və parçalanmış olaraq qalır. Əsas məlumat verənlər bildirir ki, Moldovada 1 qram alfa-PVP-nin qiyməti 15 AVRO, Belarusda isə 1 qram alfa-PVP-nin və ya mefedronun qiyməti 30-50 AVRO təşkil edir. Hydra darknet bazarında mefedron və alfa-PVP çətənədən sonra ən çox satılan ikinci və üçüncü narkotik maddələrdir. Sintetik kannabinoidlərin ucuz olması ilə bağlı məlumatlar verilsə də, bitki mənşəli çətənə və ya çətənə qətranı ilə müqayisə etdikdə müqayisəyə uyğun və etibarlı qiymət məlumatlarını əldə etmək mümkün deyil.

Əlçatanlıq, istifadə və zərərər

Belarus, Moldova və Ukraynada sintetik katinonların istifadəsi barədə məlumat verilir, son illərdə istifadə edilən əsas narkotik maddə növləri arasında bu maddələr əsas yer tutmağa başlamışdır. NPS-lərin istifadəsinə təsir edən

ŞƏKİL 9
AQS-Şərqi ölkələrində NPS üzrə əsas daşıma marşrutları

önəmli amillər onların qiyməti, təsir gücü və əlçatan olmasıdır.

Ümumilikdə sintetik katinonların əlçatanlığı və istifadəsi 4-MMC və alfa-PVP ilə məhdudlaşır. Buna baxmayaraq, sistemli məhkəmə və toksikoloji təhlilin olmamasına görə 4-MMC və alfa-PVP kimi bazara çıxarılan və satılan narkotiklərin tərkibində əslində bu maddələrin olub-olmadığını müəyyən etmək mümkün deyil.

Əksinə, Cənubi Qafqazda sintetik katinonların istifadəsinin aşağı və az tezlikli olduğu müşahidə edilir. Buna baxmayaraq, sintetik kannabinoidlərin istifadəsi qeydə alınmışdır. Bəzi əsas məlumat verənlər qeyd edib ki, sintetik kannabinoid istifadəsi artır və nəticədə insanlar müalicəyə üz tuturlar (məsələn, problemlə istifadə və əqli sağlamlıq problemləri) (van der Qouve, 2021). Belarus və Ukraynada, sintetik kannabinoidlərin geniş istifadəsinə rast gəlinmir. Buna baxmayaraq, əsas məlumat verənlər onların Moldovadakı istifadəsində potensial artım olduğu barədə məlumat veriblər ("Moldovada NPS istifadəsi ilə bağlı halların ortaya çıxması" adlı hissəyə baxın). Bundan əlavə,

UNODC-nin məlumatına əsasən Gürcüstanda son on il ərzində NPS istifadəsində artım qeydə alınmışdır (UNODC,

Moldovada NPS istifadəsi ilə bağlı halların ortaya çıxması

Moldova hüquq mühafizə orqanları tərəfindən verilən hesabatlara əsasən son illərdə NPS-lərin istifadəsinə doğru ümumi bazar keçidini əks etdirməklə, NPS-lərin ölkənin narkotik bazarının təxminən yarısını təşkil etdiyi düşünülür. Hesabatın verdiyi məlumata əsasən regionda Moldova sintetik kannabinoidləri bitki mənşəli çətənə ilə müqayisədə daha geniş istifadə edən yeganə ölkədir. Bu məlumatları kəmiyyətlə bağlı məlumatlarla əsaslandırmaq mümkün olmasa da, əsas məlumat verənlərin sözlərinə əsasən bitki mənşəli çətənədən sintetik kannabinoidlərə son zamanlarda baş tutmuş keçid nəzərəçarpan olmuşdur. Bundan əlavə, Moldovada sintetik katinonların geniş şəkildə istifadə edildiyi müşahidə edilir, 1 qram alfa-PVP təxminən 15 AVROYA satılır.

2022b). Buna baxmayaraq, bu artımın NPS-lərin hansı konkret növü ilə bağlı olduğu naməlumdur.

Regiondakı NPS istifadəçilərinin əsas qruplarına NPS istifadəsi üzrə təcrübəsi olan gənclər, habelə hazırda və keçmişdə yüksək risk qrupunda olan opioid istifadəçilərinin daxil olduğu qeydə alınmışdır. Ukraynada NPS istifadəsi məsələn, gənclərin iştirak etdiyi əyləncə və şənliklərlə əlaqələndirilir. Əsas məlumat verənlər qeyd edib ki, yüksək risk qrupuna daxil olan opioid istifadəçiləri arasında NPS istifadəsinə qiymətlərin yuxarı olması, aşağı saflıq dərəcəsi və heroinə əlçatanlıq səviyyəsinin aşağı olması təsir edə bilər və beləliklə, istifadəçilər daha ucuz və daha güclü təsirə malik olması ilə tanınan NPS kimi maddələrə keçid edə bilərlər. Yüksək risk qrupuna daxil olan bəzi opioid istifadəçiləri də NPS-in yarada biləcəyi müxtəlif təsirlərə görə cəlb ola bilərlər. Sintetik kannabinoidlər adətən gənclər tərəfindən istifadə edilsə də, sintetik katinon istifadəsinin NPS istifadəçilərinin bütün qrupları arasında yayıldığı görünür.

NPS istifadəçilərinin müxtəlif qrupları arasında narkotik maddələrin müxtəlif qəbul edilmə yolları da qeydə alınmışdır. Yüksək risk qrupuna daxil olan insanlar adətən sintetik katinonları inyeksiya yolu ilə qəbul edirlər, amma gənclər və əyləncə məqsədilə narkotiklərə üz tutan istifadəçilər narkotik maddəni tüstü və ya ağız yolu ilə qəbul edirlər.

Ümumilikdə, NPS regionda ictimai sağlamlığın qarşısında dayanmış yeni problem və narahatlıq səbəbi hesab edilir, çünki onların istifadəsi ilə bağlı sağlamlıq problemlərində artım olduğu qeydə alınmışdır. Bunlar arasında sintetik katinonların və sintetik kannabinoidlərin istifadəsi ilə bağlı psixoz hallarının artdığı müşahidə edilir (van der Qouve, 2021). Son illərdə NPS-lə əlaqədar problemlərə cavab reaksiyası vermək məqsədilə sağlamlıq və zərərlərin azaldılması xidmətlərinin potensialını artırmaq üçün cəhdlər edilsə də, NPS istifadəçilərinin ehtiyaclarını nəzərə alan konkret xidmətlər bütün regionda inkişafdan kənar qalmağa davam edir (van der Qouve, 2021).

Ümumi baxış

Daşınma marşrutları

Hesabatda qeyd edildiyi kimi, AQS-Şərq regionundakı ölkələrin xüsusən Qara dəniz limanları vasitəsilə Aİ və qonşu ölkələrə yollanan heroin və çox güman ki, kokain axınları üçün keçid nöqtələri kimi istifadə edilməsinin artması halları ilə bağlı göstəricilər var. Gürcüstan və Türkiyədəki limanlardan dənizlə daşınma marşrutlarının istifadə edilməsi hallarının COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar səyahət məhdudiyətləri nəticəsində artdığı da qeydə alınmışdır. Ukraynadakı münaqişə və Rusiyanın Qara dənizdə artan hərbi fəaliyyəti bu nisbətən yeni narkotik maddə daşınması marşrutlarına təsir edir. Belə ki, Qara dəniz vasitəsilə narkotik daşımalarına aktiv nəzarət və bu marşrutlarda hər hansı potensial dəyişikliyin olması Aİ və qonşu ölkələrdəki hüquq mühafizə orqanlarının gələcəkdə hazırlıqlı olmasına kömək edir.

Bundan əlavə, Cənubi Qafqazdakı metamfetamin ələ keçirilmələri regionun İran və ya Əfqanıstanda istehsal edilən metamfetamin üçün tranzit marşrutuna çevrilməsi riskini, bu narkotik maddənin isə mövcud heroin daşınması marşrutları vasitəsilə heroinlə birlikdə daşına biləcəyini göstərir. Cənubi Qafqazda ələ keçirilən metamfetamin üzrə kimyəvi profiləşdirmə sınağının aparılması bu narkotik maddələrin potensial mənbəyini müəyyən etməyə və beləcə, mane olma cəhdlərini hədəfə almağa kömək edə bilər.

Məlumatlardakı boşluqlar

Verilənlərin azlığı

Regional narkotik vəziyyəti ilə bağlı əsas məlumat boşluğu sistemli şəkildə toplanmış, etibarlı və müqayisə edilən bilən verilənlərin çatışmazlığından qaynaqlanır. Narkotik maddələrə muntəzəm nəzarət edilməsi ilə bağlı məlumatların çatışmazlığı ölkə səviyyəsində və regional vəziyyəti təhlil etmək, eləcə də tendensiyalara əsaslanan etibarlı təhlilləri işləyib-hazırlamaq prosesini çətinləşdirir. Ayrı-ayrı hökumət departamentləri və ya dövlətlər tərəfindən bəzi məlumatlar toplansa da, bu cür verilənlər adətən əlçatan olmur.

Bundan əlavə, EMCDDA tərəfindən əlavə məlumat toplamaq üçün aparılan araşdırma və tədqiqatlar yalnız regiondakı məhdud sayda ölkədə həyata keçirilir. Digər

daha yeni və qiymət baxımından sərfəli məlumat toplanması üsullarından istifadə isə hələ də məhdud səviyyədə qalır, amma aydındır ki, bunların bizim bazar tendensiyaları və regiondakı narkotik maddə istehlakı halları ilə bağlı anlayışımızı artırmaq potensialı var. Xüsusən də, yaxşı məhkəmə və toksikoloji məlumatlar, eləcə də narkotik maddələrdən istifadənin yayılması ilə bağlı təcrübəyə əsaslanan etibarlı məlumatlar yoxdur. Son zamanlarda bir neçə pilot layihə həyata keçirilsə də, regionda narkotik yoxlanması xidmətləri demək olar ki, əlçatan deyil. Narkotik maddə yoxlanması xidmətləri insanların hansı narkotik maddələrdən istifadə etməsi və həmin maddələrin saflığı ilə bağlı məlumat təmin etmək üçün faydalı ola bilər ⁽¹¹⁾. Xüsusi tədqiqatlarla birlikdə bu cür xidmətlər müxtəlif narkotik maddə növlərinə istinad etmək üçün istifadə edilən müxtəlif terminologiyalarla bağlı bəzi məsələləri aydınlaşdırmağa da kömək edə bilər ("Müxtəlif terminologiyalar", aşağıda). Tullantı sularının təhlili, eləcə də iynə və şpris yoxlanması (sonuncu EMCDDA-ın ESCAPE layihəsi çərçivəsində hazırda regiondakı bir neçə ölkədə həyata keçirilir) kimi digər məlumat toplanması üsulları regional narkotik maddə situasiyasını daha yaxşı anlamağa kömək edə bilər.

Müxtəlif terminologiyalar

Bu hesabat üçün aparılmış müsahibələrin gedişatı zamanı müxtəlif maddələr üçün istifadə edilən terminologiyaların ölkələr və maraqlı tərəflər arasında müəyyən fərqlərə malik olduğu nəzərə çarpmışdır. Məsələn, Aİ-də çox uzun müddət istifadə edilən MDMA kimi sintetik maddələr regiondakı mütəxəssislər və narkotik istifadəçiləri tərəfindən bəzən "NPS" kimi qəbul edilir və onlara bu cür istinad olunur. Bu isə həmin maddələrin bazarda nisbətən yeni olması ilə bağlıdır. Regionda ələ keçirilən və istifadə edilən narkotik maddələrin növünü aydınlaşdırmaq üçün narkotik maddə nümunələrinin götürülməsi və təhlili də daxil olmaqla bu mövzu üzrə araşdırmaya ehtiyac var. Ümumilikdə məlumatları təhlil və şərh edərkən regionda müxtəlif narkotik maddə növlərini müəyyən etmək üçün bəzən fərqli və çətinləşdirici terminlərin istifadə edildiyini nəzərə almaq lazımdır.

Rusiyanın Ukraynanı işğal etməsinin təsiri

Rusiyanın 2022-ci ilin fevral ayında Ukraynanı işğal etməsi bu hesabatda da qeyd edildiyi kimi xüsusən Ukrayna və qonşu ölkələr daxil olmaqla, bu regiondakı narkotik

⁽¹¹⁾ Daha çox məlumat üçün buraya https://www.emcdda.europa.eu/spotlights/spotlight-drug-checking_en baxın

maddələrin vəziyyətini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmişdir. Qısa müddət ərzində narkotik maddə istehsalı və daşınmasında maneələr və dəyişikliklər gözlənilir və narkotik maddələrin təchizatında və səhiyyə xidmətinin intensivliyindəki kəsilmələrə görə mənfi sağlamlıq təsirlərinin olması da aydındır. Hazırkı mərhələdə müharibənin uzunmüddətli nəticələrini təxmin etmək çətinidir, amma davamlı nəzarətə ehtiyac var.

Qlobal meqatrendlərin təsiri

Regiondakı narkotik bazarlarının inkişafına təsir etməyə davam edə biləcək bir neçə meqatrend var ⁽¹²⁾.

Rəqəmsallaşma

Onlayn narkotik bazarlarının genişlənməsi regional narkotik maddə fenomenində əhəmiyyətli inkişafa səbəb olmuşdur. Narkotik maddələrin alınması üçün onlayn üsullar hələ də mövcud olsa da və üstünlük təşkil etsə də, son illərdə internet vasitəsilə narkotik maddə əldə edən insanların sayında artım olduğu qeyd alınmışdır. Regionda narkotik maddələrin geniş spektrinin əlçatanlığı bu rəqəmsal imkanlara malik və onlayn bazarların ortaya çıxmasının təsirinə məruz qalmışdır. Bunları qeyd etməklə yanaşı həm də bildirmək lazımdır ki, narkotik təchizatında əsas rol oynayan rəqəmsal imkanlara malik bazarların əhatə dairəsi hələ də məlum deyil və bu yüksək dinamikliyə malik sahəyə nəzarət etməklə bağlı nəzərəçarpacaq çətinliklər var.

Regiondakı onlayn narkotik bazarlarındakı inkişaf göstəriciləri Aİ-dəki narkotik maddələrin vəziyyətinə də təsir etmək potensialına malikdir. AQS-Şərqlə regionundakı onlayn bazarlar öz məhsullarını ingilis dilində təqdim etməklə və Aİ bazarlarında hazırda satılan narkotik maddələrlə müqayisədə daha aşağı qiymətlər təklif etməklə Aİ-dəki istehlakçıları hədəfə almaq üçün gələcəkdə çalışa bilərlər. Rəqəmsal imkanlara malik narkotik bazarlarının bu regiondakı narkotik maddələrə əlçatanlığı asanlaşdırmaqda gələcəkdə böyük rol oynaması mümkündür. Belə ki, rəqəmsallaşmanın narkotik maddə təchizatına necə kömək etməsi ilə bağlı inkişaf göstəriciləri gələcəkdəki narkotik trendlərini başa düşmək üçün də artan əhəmiyyətə malik olacaq.

Qloballaşdırma və transmilli mobillik

Hesabatda göstəriləndi kimi ilkin göstəricilər regiondakı beynəlxalq cinayət şəbəkələrinin daha güclü və aktiv vəziyyətə gəldiyini göstərir. Son zamanlarda keçirilmiş *Aİ Narkotik Bazarları: Dərindən təhlil* araşdırmasında (EMCDDA və Avropol, 2022a, 2022b) oxşar göstəricilər qeydə alınmışdır, bu araşdırmaya əsasən Latın Amerikasından olan narkotik alveri təşkilatları metamfetamin və kokain istehsalı və daşınmasını asanlaşdırmaq üçün Aİ-də şəbəkələr yaradıblar. AQS-Şərqlə regionunda beynəlxalq cinayət şəbəkələrinin yaranması təhlükəsizlik və sağlamlığa ciddi mənfi təsir göstərə bilər, buna görə də davamlı nəzarət və araşdırma tələb edilir.

Qonşu ölkələr və regionlardakı tədbirlər insanların AQS-Şərqlə regionuna köçməsinə artıma səbəb olmuşdur. Buraya İran və Livandan insanların Cənubi Qafqaza köçməsi, eləcə də son zamanlarda Rusiyanın Ukraynanı işğal etməsindən sonra əhəmiyyətli sayda qaçqının bu bölgələrə hərəkəti də daxildir. Bu qədər sayda insan axını narkotik maddələrin daşınması və istifadəsinə təsir edə bilər. Həssas insanlar sərhəddən keçərkən narkotik daşımaq üçün istismar oluna bilərlər, müharibə zonalarından qaçan şəxslər isə narkotik maddə istifadəsi ilə bağlı problemlə üzləşərək yaranması üzrə yüksək risk qrupuna daxil ola bilərlər (Ukrayna ilə ortaq sərhədə malik Aİ ölkələrində didərgin düşmüş ukraynalıların narkotik maddə ilə əlaqədar ehtiyaclarını qarşılamaq üçün cavab və hazırlıq səviyyəsi üzrə təhlil üçün EMCDDA-a (2022b) baxın). Siyasi qeyri-sabitlik də mütəşəkkil cinayətkar şəbəkələr üçün imkanlar yarada bilər. Birlikdə götürdükdə bunlar bazar dəyişikliklərinə düzgün şəkildə uyğunlaşdığını, adekvat zərər azaldılması, müalicəsi və sağlamlıq xidmətlərinin yerində və narkotik maddələrdən istifadə edən insanların ehtiyaclarına uyğun olduğunu təmin etmək üçün nəzarət edilməli olan mövzulardır. Narkotiklərlə bağlı problemlər yaşamaq və narkotiklərin istehsalı, alveri və ya satışı ilə məşğul olan cinayətkar qruplar tərəfindən istismara məruz qalmaq riski yüksək olan köçkünlərin və ya miqrant icmalarının sağlamlıq və sosial dəstək ehtiyaclarının qiymətləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

⁽¹²⁾ Meqatrendlər hazırda müşahidə olunan və çox güman ki, qlobal təsire malik olacaq uzunmüddətli hərəkətə keçirici qüvvələrdir. Daha çox məlumat almaq üçün https://knowledge4policy.ec.europa.eu/foresight/tool/megatrends-hub_en linkinə baş çəkin.

Abreviaturalar

4-MMC	4-metilmekatinon
Aİ	Avropa İttifaqı
AQS	Avropa Qonşuluq Siyasəti
alfa-PVP	α -pirolidinopentiofenon (<i>həmçinin</i> α -pirolidinovalerofenon)
COVID-19	koronavirus xəstəliyi 2019
EHRA	Avrasiya Zərərlərin Azaldılması Assosiasiyası
EMCDDA	Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitorinq Mərkəzi
ESCAPE	Avropa Şprislərin Toplanması və Təhlili Layihəsi Müəssisəsi
ESPAD	Spirtili İçkilər və Digər Narkotik Maddələr üzrə Avropa Məktəb Layihəsi
EU4MD	Aİ Narkotiklərə Nəzarət naminə layihəsi
EWSD	Narkotiklərlə bağlı Avropa Veb-sorğusu
HCV	Hepatit C virusu
LGBTIQ	lezbian, gey, biseksual, transgender, interseks və kvir
MDMA/ekstaz	3,4-metilendioksimetamfetamin
NPS	Yeni psixoaktiv maddələr
UNODC	Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Narkotik və Cinayətlər Bürosu

Terminlər lüğəti

Atıb qaçma (yerli səviyyədə “zakladki” adlandırılır) gizli yerdən istifadə edərək iki şəxs arasında əşyaların (qanunsuz mallar da daxil olmaqla) ötürülməsi üçün istifadə edilən yoldur. Satıcıya məhsulu yalnız iki tərəfin xəbərdar olduğu gizli və təsadüfi seçilmiş coğrafi nöqtəyə atmağa imkan verir.

Cinsi gücün artırılması üçü kimyəvi maddələrdən istifadə edilməsi cinsi yolla ötürülən infeksiyalar və narkotik maddələrdən asılılıq riskini artırmaqla cinsi fəaliyyət göstəricisi və zövq səviyyəsini artırmaq üçün cinsi əlaqədən əvvəl və cinsi əlaqə zamanı narkotik maddələrin qəbul edilməsidir.

Dezomorfin (yerli səviyyədə “krokodil” adlandırılır) sürətli təsir göstərən yarım-sintetik opioiddir. Tərkibində kodein və digər maddələr olan həll olan tabletlərdən əldə edilmiş opioid analoqudur (Qahr və digərləri, 2012).

İynəyarpaq vint əsasən Gürcüstanda yerli səviyyədə istehsal edilərək istifadə olunan evdə hazırlanan metamfetamindir. Gürcüstanda yetişən və tərkibində efedrin olan bitkidən hazırlanır. Ümumi istehsal prosesi vintin istehsalına oxşardır, buna görə də, yekun məhsulun tərkibində metamfetamin olmalıdır (Otiaşvili və digərləri, 2017).

Küçə metadonu narkotik maddələrdən istifadə edən şəxslər tərəfindən “metadon” adlandırılan və qanunsuz bazarda əlçatan olan qanunsuz istehsal edilən maddədir. Bu narkotik maddə toz formasında olur və inyeksiya yolu ilə qəbul edilir, bəzən isə ona “kristal metadon” da deyirlər (EMCDDA, 2020a).

Mak evdə hazırlanan opioid törəməsi üçün istifadə edilən yerli termindir. Daha çox məlumat üçün Hern və digərləri (2016) və Qahr və digərləri (2012) nəşrlərinə baxın.

Şirka evdə xaşxaş samanından hazırlanan opioid törəməsi üçün istifadə edilən yerli termindir. Daha çox məlumat üçün Hern və digərləri (2016) nəşrlərinə baxın.

Vint tərkibində efedrin və psevdofedrin (yəni, azaldılma yolu ilə efedrinin metamfetaminə çevrilməsi) olan dərman vasitələrindən yerli olaraq istehsal edilən evdə hazırlanan metamfetamindir.

Yüksək riskə malik narkotik istifadəsi “insana (maddə asılılığı, həm də digər səhiyyə, psixoloji və ya sosial problemlər daxil olmaqla) faktiki zərərler dəyməsinə səbəb olan (mənfi nəticələr) yaxud insanın bu cür zərərlərə məruz qalması ehtimalı/riskini artıran təkrarlanan narkotik maddə istifadəsi” kimi müəyyən edilir (EMCDDA, 2017).

Əlavə: AQS-Şərqi regionunda narkotik maddələrin ələ keçirilməsi ilə bağlı metodoloji qeydlər

Hissə 1: AQS-Şərqi ölkələrində ələ keçirilmiş seçilmiş narkotik maddələrin hesablanmış orta miqdarındakı tendensiyalar

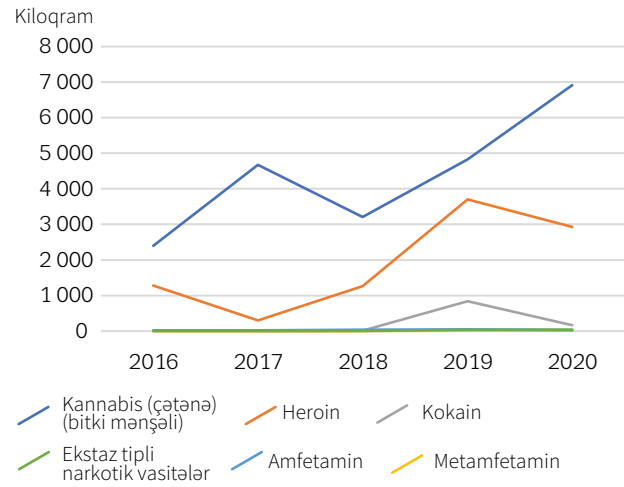
Region üzrə narkotik maddələrin ələ keçirilməsi ilə bağlı məlumat dəsti (Table A1) ən yüksək mümkün etibarlılıq səviyyəsinə nail olmaq üçün üç müxtəlif mənbədən alınan məlumatlara əsaslanaraq yaradılmışdır. Buna baxmayaraq, təhlil üçün əlçatan olan məlumatlar hələ də natamamdır və mümkün mənbələr arasında izah edilməsi çətin fərqlər mövcuddur. 2016-2020-ci illər dövrü üzrə natamam milli məlumat dəstlərinə görə ⁽¹³⁾ aşağıda qeyd edilmiş ölkələrdən alınmış məlumatlar daxil edilməmişdir:

- heroin: Moldova
- kokain: Azərbaycan, Belarus, Moldova
- metamfetamin: Azərbaycan, Belarus, Moldova, Ukrayna
- amfetamin: Ermənistan, Azərbaycan
- “ekstaz” tipli stimullaşdırıcı vasitələr: Ermənistan, Azərbaycan

Belə ki, bu məlumatları təhlil edən zaman ehtiyatlı olmaq lazımdır (Şəkil A1). Məsələn, Azərbaycan 2020-ci ildə 200,5 kiloqram metamfetaminin ələ keçirildiyini bildirmişdir. Bu

⁽¹³⁾ 2016-2020-ci illər dövrü üzrə tam vaxt seriyasını işləyib-hazırlamaq mümkün olmayanda ölkə barədə məlumatlar istisna edilir. Əsasən UNODC-nin məlumatlarından istifadə edilmişdir və əgər əlavə mənbələrdən hər hansı birində UNODC verilənlərində əhatə olunmayan illər üzrə məlumatlar varsa, bunlar dövr üçün tam vaxt seriyası yaratmaq məqsədi ilə istifadə edilmişdir.

ŞƏKİL A1
AQS-Şərqi regionunda 2016-2020-ci illər üzrə ələ keçirilmiş seçilmiş narkotik maddələrin miqdarı üzrə tendensiyalar

miqdar 2020-ci ildə Ermənistan və Gürcüstan tərəfindən ümumilikdə məlumat verilən miqdardan (şəklə daxil edilib) səkkiz dəfə çoxdur. Buna baxmayaraq, 2016 və 2019-cu illər arasındakı məlumatların yoxluğuna görə Azərbaycan təhlildən və regionda ələ keçirilən metamfetamin miqdarındakı göstəricidən kənar qalmışdır.

CƏDVƏL A1

AQS-Şərqi regionunda ələ keçirilən narkotik maddələrin miqdarı üzrə (kiloqramla) tendensiyalar

	2016	2017	2018	2019	2020
Kannabis (çətənə) (bitki mənşəli)	2 399.03	4 672.59	3 208.63	4 823.37	6 915.95
Kokain	0,42	0,25	12,32	838,03	166,085
Heroin	1 283.17	301,82	1 263.06	3 698.29	2 931.44
Amfetamin	19,49	19,64	38	50,39	34,06
“Ekstaz” tipli narkotik vasitələr	6,71	4,15	4,939	38,94	43,02
Metamfetamin	1,28	2,77	4,66	11,84	13,16

Hissə 2: Məlumat mənbələri ilə bağlı analitik qeyd

Regionda ələ keçirilən narkotik maddələrin miqdarı üzrə əsas məlumat mənbəyi *Dünya Narkotik Hesabatının* (UNODC, 2022c) 2022-ci ildəki nəşrinə Statistika üzrə Əlavə bölməsindəki 7.1-ci Cədvəldə verilmişdir.

Excel vərəqi 4 iyul 2022-ci il tarixində veb-saytdan yüklənmişdir və altı AQS-Şərqlə regionu ölkəsindən narkotik maddələrin ələ keçirilməsi ilə bağlı alınmış məlumatlar hər narkotik maddə üzrə ayrı məlumat dəstlərinə çıxarılmışdır.

Bitki mənşəli çətənə: Ələ keçirilmiş bitki mənşəli çətənə miqdarı aşağıdakıları nəzərə almaqla əldə edilir: narkotik maddə qrupu “Kannabis (çətənə) tipli narkotik maddələr (sintetik kannabinoidlər istisna olmaqla)”, narkotik maddə altqrupu “Çətənə kolu (marixuana)” və narkotik maddənin adı “Çətənə kolu (marixuana)”. Bitki mənşəli çətənə üzrə məlumat dəstlərində çatışmayan verilənlərə Gürcüstan (2020) və Ukrayna (2018) üzrə məlumatlar daxildir. Gürcüstan və Ukrayna tamamlayıcı milli hesabatla yekun verilənlər dəstinə daxil edilmişdir (əlavə hesabatlarla tamamlanan bütün çatışmayan məlumat mənbələri üçün Cədvəl A2 sayılı cədvələ baxın).

Heroin: Ələ keçirilmiş heroin miqdarı aşağıdakı amilləri nəzərə almaqla əldə edilir: narkotik maddə qrupu “Opioidlər”, narkotik maddə altqrupu “Heroin” və narkotik maddə adı “Heroin”. Moldova (2016) və Ukraynadan (2018) əldə edilmiş məlumatlar UNODC-nin heroinlə bağlı məlumat dəstlərində yoxdur. Moldova təhlildən kənar qalsa da, Ukrayna tamamlayıcı milli hesabatla yekun verilənlər dəstinə daxil edilmişdir.

Kokain: Ələ keçirilmiş kokain miqdarı aşağıdakı amilləri nəzərə almaqla əldə edilir: narkotik maddə qrupu “Kokain tipli”, narkotik maddə altqrupu “Kokain” və narkotik maddə adı “Kokain hidroxlorid” və ya “Kokain”. Məlumat dəstində çatışmayan məlumatlar Azərbaycan (2016, 2017, 2018, 2019, 2020), Belarus (2019), Gürcüstan (2020), Moldova (2016, 2017) və Ukrayna (2018) üzrə məlumatlardır. Mümkün hallarda çatışmayan məlumatlara milli hesabatlarla əlavələr edilir. Azərbaycan, Belarus və Moldova təhlildən kənar qalmışdır. Gürcüstan və Ukrayna tamamlayıcı milli hesabatla yekun məlumatlar dəstinə daxil edilmişdir.

Metamfetamin: Ələ keçirilmiş metamfetamin miqdarı aşağıdakı amilləri nəzərə almaqla əldə edilir: narkotik maddə qrupu “Amfetamin tipli stimullaşdırıcılar (“ekstaz”)ı çıxmaq şərtilə”, narkotik maddə altqrupu “Metamfetamin” və narkotik maddə adı “Metamfetamin”. Metamfetamin üzrə məlumat dəstində çatışmayan məlumatlar Azərbaycan (2016, 2017, 2018, 2019), Belarus (2017), Gürcüstan

(2020), Moldova (2020) və Ukrayna (2016, 2017, 2018, 2020) üzrə məlumatlardır. Azərbaycan, Belarus, Moldova və Ukrayna təhlildən kənar qalmışdır. Gürcüstan tamamlayıcı milli hesabatla yekun məlumatlar dəstinə daxil edilmişdir.

Amfetamin: Ələ keçirilmiş amfetamin miqdarı aşağıdakı amilləri nəzərə almaqla əldə edilir: narkotik maddə qrupu “Amfetamin tipli stimullaşdırıcılar (“ekstaz”)ı çıxmaq şərtilə”, narkotik maddə altqrupu “Amfetamin” və narkotik maddə adı “Amfetamin”. Amfetamin üzrə məlumat dəstində çatışmayan məlumatlar Ermənistan (2016, 2018, 2019), Azərbaycan (2016, 2017, 2018, 2019, 2020), Gürcüstan (2020) və Ukrayna (2018) üzrə məlumatlardır. Ermənistan və Azərbaycan təhlildən kənar qalmışdır. Gürcüstan və Ukrayna tamamlayıcı milli hesabatla yekun məlumatlar dəstinə daxil edilmişdir.

“Ekstaz” tipli stimullaşdırıcı vasitələr: Ələ keçirilmiş “ekstaz” tipli stimullaşdırıcı vasitələr aşağıdakı amilləri nəzərə almaqla əldə edilmişdir: narkotik maddə adı ““Ekstaz” tipli maddələr” və narkotik maddə adı “3,4-metilendioksimetamfetamin (MDMA)”. “Ekstaz” tipli stimullaşdırıcı maddələr üzrə məlumat dəstində çatışmayan məlumatlar Ermənistan (2017, 2019), Azərbaycan (2018, 2019) və Ukrayna (2018, 2020) üzrə məlumatlardır. Ermənistan və Azərbaycan təhlildən kənar qalmışdır. Ukrayna tamamlayıcı milli hesabatla yekun məlumatlar dəstinə daxil edilmişdir.

Hissə 3: Tamamlayıcı məlumat mənbələri ilə bağlı analitik qeyd

Çatışmayan məlumatları tamamlamaq üçün aşağıda qeyd edilən mənbələrə baxış keçirilir.

EMCDDA-a əlçatan vəziyyətə gətirilmiş milli narkotik maddə hesabatları

- Ukrayna: IPFPEDM (2022, səh. 37) – “2018-2020-ci illərdə Tamamlanmış Cinayət Prosedurları üzrə Ukraynada Narkotik və Psixotrop Maddələrin (kq) ələ keçirilməsi ” göstəriciləri.
- Gürcüstan: Gürcüstan Milli Narkotik Müşahidə Mərkəzi (2021, səh.57-58) – Cədvəl 17, “2013-2020-ci illərdə MIA tərəfindən ələ keçirilən narkotik maddələrin xalis çəkisi”.

EMCDDA Sorğusu (2021)

- “2018-2020-ci illər dövrü üzrə ələ keçirilmiş narkotik maddələrin miqdarı ilə bağlı məlumat təqdim edin” kimi qeyd edilmiş EMCDDA sorğusundakı (2021) II.3.1 sayılı suala cavablar EU4MD layihəsinin hər bir tərəfdaş ölkədə yerləşən milli əlaqə nöqtələrinə göndərilmişdir. Məlumat toplanması A1 araşdırma alətindən istifadə etməklə 2021-ci ilin oktyabr və noyabr ayları arasında aparılmışdır. Cavablar yalnız Gürcüstan və Ukraynadan əldə edilmişdir.

Çatışmayan göstəricilər tamamlayıcı mənbələrdən əldə edilən məlumatlarla dəstəklənir

- Çatışmayan məlumatları doldurmaq üçün əlavə edilən dəyərlər Cədvəl A2-də qeyd edilmişdir.

CƏDVƏL A2

Maddə, ölkə, il, miqdar və mənbə kimi AQS-Şərqlər regionunda ələ keçirilmiş narkotik maddələr üzrə tendensiyaların təhlili üçün əlavə məlumatlardan istifadə edilmişdir

Maddə	Ölkə	il	Miqdar (kq)	Mənbə
Kannabis (çətənə) (bitki mənşəli)	Gürcüstan	2020	156,171	Gürcüstan Milli Narkotik Müşahidə Mərkəzi, 2021
Kannabis (çətənə) (bitki mənşəli)	Ukrayna	2018	2 054.9	IPFPEDM, 2022
Kokain	Gürcüstan	2020	0,034	Gürcüstan Milli Narkotik Müşahidə Mərkəzi, 2021
Kokain	Ukrayna	2018	4,7	IPFPEDM, 2022
Heroin	Ukrayna	2018	0,02	IPFPEDM, 2022
Amfetamin	Gürcüstan	2020	0,004	Gürcüstan Milli Narkotik Müşahidə Mərkəzi, 2021
Amfetamin	Ukrayna	2018	33,8	IPFPEDM, 2022
“Ekstaz” tipli maddələr:	Ukrayna	2018	0,719	EMCDDA Sorğusu, 2021-ci il
“Ekstaz” tipli maddələr:	Ukrayna	2020	26,759	EMCDDA Sorğusu, 2021-ci il
Metamfetamin	Gürcüstan	2020	0,092	Gürcüstan Milli Narkotik Müşahidə Mərkəzi, 2021

İstinadlar

- Azbel, L. (2019), "Şərqi Avropadakı həbsxanalarda Narkotik inyeksiyası, HIV və zərərlərin azaldılması: Tədqiqat bizə nə deyir?", Lissabon Asılılıq 2019 konfransında təqdimat, Lissabon, Portuqaliya.
- Beselia, A., Qeqenava, V., Kirtadze, I., Mqebrişvili, T., Otiaşvili, D., Razmadze, M., Sturua, L., Kutelia, L. və Cavaxişvili, (2019a) *Gürcüstanda 2018-ci ildə narkotik maddələrdən istifadə vəziyyəti*, Alternative Georgia, Tbilisi, Gürcüstan (https://www.emcdda.europa.eu/drugs-library/drug-situation-georgia-2018_en).
- Beselia, A., Kirtadze, I. Və Otiaşvili, D. (2019b), "Gürcüstanın Tbilisi şəhərində gecə həyatı və narkotik maddələrdən istifadə – kəşfiyyət xarakterli keyfiyyətlə bağlı araşdırma", *Psixoaktiv Narkotik Maddələr Jurnalı* 20, səh. 1-7doi:10.1080/02791072.2019.1574997.
- Courthouse News Service (2021, 6 yanvar), "Avropaya yollanmaqda olan bir ton heroin Ukrayna tərəfindən saxlanıldı", <https://www.courthousenews.com/ukraine-seizes-ton-of-heroin-destined-for-europe/>.
- CRRC (Qafqaz Tədqiqat Resurs Mərkəzi) (2020), *Gürcüstanda qanunsuz narkotik maddələr üzrə onlayn bazarlar*, Siyasət Bülleteni, CRRC, Tbilisi, Gürcüstan.
- Davitadze, A., Meylaxs, P., Laxov, A. və Kinq, E. J. (2020), "Rusiyada narkotik maddələrdən istifadə edən insanlar üçün onlayn platformalar vasitəsilə zərərin azaldılması: vebin əlçatanlıq imkanlarının keyfiyyət təhlili", "*Harm Reduction Journal*" jurnalı 17, doi:10.1186/s12954-020-00452-6.
- Deqenhardt, L., Pikok, A., Kalic, S., Lyun, C., Qrebeli, C., Vikerman, P., Stoun, J., Kanningem, E. B., Triki, A., Dumçev, K., Linski, M., Qriffits, P., Mettik, R. P., Hikman, M. və Larni, S. (2017), "İnyeksiya yolu ilə narkotik istifadəsinin qlobal səviyyədə yayılması və sosiodemografik xüsusiyyətlər, eləcə də inyeksiya yolu ilə narkotik qəbul edən insanlarda HIV, HBV və HCV-nin yayılması: çoxmərhələli sistemə baxış", "*The Lancet Global health*" jurnalı 5(12), səh. 1192-1207, doi:10.1016/S2214-109X(17)30375-3.
- Dumçev, K., Kiriazova, T. və Çernova, O. (2021), *COVID-19 pandemiyasının Ukraynada narkotik maddə bazarlarına, maddələrdən istifadə hallarına və zərərlərin azaldılması və müalicə xidmətlərinə təsiri*, EU4MD tərəfindən maliyyələşdirilən tədqiqat hesabatı, CT.20.EU4MD.0029.1.0. (https://www.emcdda.europa.eu/drugs-library/impact-covid-19-epidemic-drug-markets-substance-use-patterns-and-delivery-harm-reduction-and-treatment-services-ukraine_en).
- EMCDDA (Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitorinq Mərkəzi) (2015), *Asiyadan Avropaya gədən opioid daşınması marşrutları*, Narkotik maddələrlə bağlı perspektivlər, Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitorinq Mərkəzi, Lissabon (https://www.emcdda.europa.eu/publications/pods/opioid-trafficking-routes_en).
- EMCDDA (2016), *İnternet və narkotik bazarları*, Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, Lüksemburq (https://www.emcdda.europa.eu/publications/insights/internet-drug-markets_en).
- EMCDDA (2017), *Yüksək risk qrupuna daxil olan şəxslərin narkotik maddələrdən istifadə etməsi və yeni psixoaktiv maddələr - EMCDDA-ın tendensiyalarla bağlı tədqiqatının nəticələri*, EMCDDA Sürətli kommunikasiyası, Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, Lüksemburq (https://www.emcdda.europa.eu/publications/rapid-communications/high-risk-drug-use-and-nps_en).
- EMCDDA (2018), *Kaptaqon: hazırkı qanunsuz bazar barədə anlayış*, EMCDDA Sənədləri, Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, Lüksemburq (https://www.emcdda.europa.eu/publications/emcdda-papers/captagon-understanding-todays-illicit-market_en).
- EMCDDA (2020a), *COVID-19 pandemiyasının narkotik bazarlarına, narkotiklə əlaqədar baş verən zərərlərə və Şərqi Avropa Qonşuluq Siyasəti ölkələrindəki cavablara təsiri*, Tendensiyalarla bağlı brifinq, Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitorinq Mərkəzi (https://www.emcdda.europa.eu/publications/ad-hoc-publication/impact-covid-19-east-enp-countries_en).
- EMCDDA (2020b), *Əfqanıstanın efedrin və metamfetamin istehsalçısı və təchizatçısı kimi rolunun yaranmaqda olan sübutu*, EU4MD xüsusi hesabatı, Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, Lüksemburq (https://www.emcdda.europa.eu/publications/ad-hoc-publication/emerging-evidence-of-afghanistans-role-as-a-producer-and-supplier-of-ephedrine-and-methamphetamine_en).
- EMCDDA (2021a), *Cənubi Asiyadakı metamfetamin üzrə inkişaf göstəriciləri: İrandakı vəziyyət, eləcə də Aİ və onun qonşuları üzrə göstəricilər*, EU4MD Xüsusi Hesabatı, Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, Lüksemburq (https://www.emcdda.europa.eu/publications/ad-hoc-publication/methamphetamine-developments-in-south-asia-situation-in-iran-implications-for-eu-and-neighbours_en).
- EMCDDA (2021b), *Əfqanıstandan gətirilən metamfetamin: siqnallar Avropanın daha yaxşı hazırlığa malik olmalı olduğunu göstərir*, EU4MD Xüsusi Hesabatı, Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, Lüksemburq (https://www.emcdda.europa.eu/news/2021/methamphetamine-afghanistan-signals-indicate-europe-should-be-better-prepared_en).

EMCDDA (2022a), *2022-ci il üzrə Avropa Narkotik Maddələr üzrə hesabatı: tendensiyalar və inkişaf göstəriciləri*, Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, Lüksemburq (https://www.emcdda.europa.eu/publications/edr/trends-developments/2022_en).

EMCDDA (2022b), *Ukrayna ilə qonşu Aİ ölkələrinə qaçqın düşmüş ukraynalıların narkotik maddələrlə bağlı ehtiyaclarını qarşılamaq üçün cavabdehlik və hazırlıq səviyyəsi*, Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, Lüksemburq (https://www.emcdda.europa.eu/publications/ad-hoc-publication/emcdda-trendspotter-briefing-ukraine_en).

EMCDDA və Avropol (2022a), "Aİ narkotik bazarı: kokain", *Aİ narkotik bazarları: dərinlən təhlil*, Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitoring Mərkəzi, Lissabon (https://www.emcdda.europa.eu/publications/eu-drug-markets/cocaine_en).

EMCDDA və Avropol (2022b), "Aİ narkotik bazarı: metamfetamin", *Aİ narkotik bazarları: dərinlən təhlil*, Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitoring Mərkəzi, Lissabon (https://www.emcdda.europa.eu/publications/eu-drug-markets/methamphetamine_en).

ESPAD (Spirtili içki və Digər Narkotiklər üzrə Avropa Məktəbdə Sorğu Layihəsi) (2015), *ESPAD Hesabatı 2015: Spirtili içki və Digər Narkotiklər üzrə Avropa Məktəbdə Sorğu Layihəsinin nəticələri*, EMCDDA Birgə Nəşrləri, Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, Lüksemburq (https://www.emcdda.europa.eu/publications/joint-publications/emcdda-espada-report_en).

ESPAD (2020), *ESPAD Hesabatı 2019: Spirtili içki və Digər Narkotiklər üzrə Avropa Məktəbdə Sorğu Layihəsinin nəticələri*, EMCDDA Birgə Nəşrləri, Avropa İttifaqının Nəşriyyat Ofisi, Lüksemburq (https://www.emcdda.europa.eu/publications/joint-publications/espada-report-2019_en).

EWSD (Narkotiklərlə bağlı Avropa Veb-sorğusu) (2021a), *Narkotiklərlə bağlı Avropa Veb-sorğusu 2021: Gürcüstanda yeni ortaya çıxan nəticələr*, Asılılıq üzrə Araşdırma Mərkəzi - Alternative Georgia və Gürcüstan Narkotiklərə Milli Nəzarət Şöbəsi (https://www.emcdda.europa.eu/publications/data-fact-sheets/european-web-survey-drugs-2021-emerging-findings-georgia_en).

EWSD (2021b), *Narkotiklərlə bağlı Avropa Veb-sorğusu 2021: Ukraynada yeni ortaya çıxan nəticələr*, İctimai Sağlamlıq Alyansının Psixoaktiv Maddələr İnstitutu (https://www.emcdda.europa.eu/publications/data-fact-sheets/european-web-survey-drugs-2021-emerging-findings-ukraine_en).

Flashpoint (2021), *Hydra: kripto pulların yuyulması çıxırının qaranlıqlaşdığı yer*, Flashpoint və Chainalysis (<https://dd80b675424c132b90b3-e48385e382d2e5d17821a5e1d8e4c86b.ssl.cf1.rackcdn.com/external/flashpoint-chainalysishydra.pdf>).

Qahr, M., Freydenman, R. W., Hiemke, C., Qanst, I. M., Konneman, B. J. və Şöfneld-Lekuona, C. (2012), "Dezomorfin "krokodil" kimi tanınır", *Asılılıqla bağlı Xəstəliklər Jurnalı* 31, səh. 407-412, doi:10.1080/10550887.2012.73557.

Hern, E., Qrund, J-P. C., Van Hout, M. C. və Makvey, C. (2016), "Evdə hazırlanan heroin və amfetamin tipli stimullaşdırıcı əvəzəcilərə geniş əhatəli baxış: qarşısını alma, müalicə və siyasət üzrə göstəricilər", *"Harm Reduction Journal"* jurnalı 13, doi:10.1186/s12954-016-0105-2.

IPFPEDM (Ukrayna Səhiyyə Nazirliyinin Psixiatriya, Məhkəmə-Psixiatriya Ekspertizası və Dərman Monitoring İnstitutu) (2022), *Ukraynada 2021-ci il üzrə narkotik maddə və spirtli içki vəziyyəti barədə hesabat*, IPFPEDM, Kiyev.

Kurçeviç, E. və Laynz, R. (2020), "Avrasiyada yeni psixoaktiv maddələr: altı ölkədə narkotik maddələrdən və zərər azaldılması xidmətlərindən istifadə edən insanlar üzrə keyfiyyət araşdırması", *"Harm Reduction Journal"* jurnalı 17, doi:10.1186/s12954-020-00448-2.

Kuşakov, V. (2021), "Ukraynada psixoaktiv maddələrdən istifadə edən insanlar üçün xidmətlər: cari vəziyyət, miqyas və perspektivlər", *ISSUP Ukrayna Vebinarı*, <https://www.issup.net/knowledge-share/resources/2021-03/role-public-organisations-providing-assistance-users-psychoactive>.

Laxov, A. (2020), "Rusiyanın məhdud girişə malik veb-şəbəkələrində tendensiyaların ortaya çıxması", *Filter* (16 dekabr), <https://filtermag.org/russia-dark-web-drugs/>.

LaMonaka, K., Dumçev, K., Dvoriak, S., Azbel, L., Morozova, O. və Altis, F. L. (2019), "Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiyada HIV, Narkotik maddə inyeksiyası və zərərlərin azaldılması tendensiyaları: beynəlxalq və yerli siyasət üzrə göstəricilər", *Hazırkı psixiatriya hesabatları* 21(7), doi:10.1007/s11920-019-1038-8.

Melničuk, V. (2021), "Поточна ситуація із наркотиками в Україні" ["Ukraynada narkotiklərin cari vəziyyəti"], *Ukrayna Narkotik Strategiyasının həyata keçirilməsi üçün Narkotik Siyasətinə Dəstək üzrə Üçüncü Konfrans zamanı Təqdimat*, 24-25 noyabr, 2021, Kiyev.

NDO (Gürcüstan Narkotiklərə Milli Nəzarət Şöbəsi) (2021), *Narkotik hesabatı 2019*, Gürcüstan Narkotiklərə Milli Nəzarət Şöbəsi, Tbilisi, Gürcüstan.

NDO (2022), *Milli narkotik hesabatı 2020*, Gürcüstan Narkotiklərə Milli Nəzarət Şöbəsi, Tbilisi, Gürcüstan.

Otişvili, D. (2020), *Şərqi Avropa Qonşuluq Siyasəti (AQS) ərazisində ortaya çıxan narkotiklərlə bağlı tendensiyalar və təhlükələr*, EU4MD məlumat hesabatı (nəşr edilməmiş), Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitoring Mərkəzi (müqavilə kodu CT.19.EU4MD.0093.1.0).

- Otiaşvili, D., Kirtadze, I. və Berqen-Çiko, D. (2017), "Gürcüstanda efedra bitkisi məhsulunun evdə hazırlanan ekstraktı və inyeksiyası üzrə yeni fenomenin araşdırılması", *Maddə istifadəsi və sui-istifadəsi* 52, səh. 826-829, doi:10.1080/10826084.2016.1263664.
- Otiaşvili, D., Kirtadze, I., Mgebrişvili, T., Beselia, A. və Vardanaşvili, I. (2021), *Gürcüstanda COVID-19 epidemiyasının narkotik bazarlarına və narkotik maddələrdən istifadə edən şəxslərin davranışına təsiri*, EU4MD tərəfindən maliyyələşdirilən tədqiqat hesabatı, CT.20.EU4MD.0028.1.0 (https://altgeorgia.ge/media/uploads/covid-cohort-ge_report_final.pdf).
- Sidoruk, O. (2021), "SSU (Ukrayna Təhlükəsizlik Xidməti) islahatı kontekstində Narkotik Siyasəti üzrə Dövlət Strategiyasının həyata keçirilməsi üçün tədbirlər planının formalaşdırılması və həyata keçirilməsi", Ukrayna Narkotik Strategiyasının həyata keçirilməsi üçün Narkotik Siyasəti Dəstəyi üzrə Üçüncü Konfrans zamanı Təqdimat, 24-25 noyabr, Kiyev, Ukrayna.
- Tidy, J. (2022), "Hydra: Alman polisi Rus darknet saytını necə dağıtdı", BBC News, 6 aprel, <https://www.bbc.com/news/technology-61002904>
- Titari, I., Salnikov, S., Ohorodnik, S., Nesterova, O., Popova, K., Andrianova, I., Şeyko, O. və Siçkar, S. (2021), 2020 *İnyeksiya yolu ilə narkotik maddə qəbul edən şəxslər arasında aparılmış tam biodavranış tədqiqatı*, Dövlət Müəssisəsi, Ukrayna Səhiyyə Nazirliyinin İctimai Səhiyyə Mərkəzi, Kiyev (https://www.phc.org.ua/sites/default/files/users/user90/Results%20of%20IBBS_PWID%202020_eng_online.pdf).
- Ukrinform (2021), "SBU 21 oktyabr tarixində Odessada 750 kq psixoaktiv maddə ələ keçirib", <https://www.ukrinform.net/rubric-crime/3121021-sbu-seizes-750-kg-of-psychoactive-drugs-in-odesa.html>.
- UNODC (Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Narkotik və Cinayətlər Bürosu) (2021a), *Əfqanıstanda narkotiklərin vəziyyəti: son nəticələr və ortaya çıxan təhlükələr*, UNODC Araşdırma Brifinqi (https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Afghanistan/Afghanistan_brief_Nov_2021.pdf).
- UNODC (2021b), *Dünya narkotik hesabatı 2021*, UNODC, Vyana.
- UNODC (2022a), *İllik ələ keçirilən narkotik maddələr*, verilənlər, UNODC, <https://dataunodc.un.org/data/drugs/Annual%20Drug%20Seizures>, 2022-ci ilin 20 aprel tarixində əldə edilib.
- UNODC (2022b), *Dünya narkotik hesabatı 2022*, UNODC, Vyana, <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2022.html>.
- UNODC (2022c), *Statistik əlavə* https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/wdr2022_annex.html.
- van der Qouve, D. (2021), *Şərqi Avropa və Mərkəzi Asiyada yeni psixoaktiv maddə istifadəsi: regional hesabat*, Avrasiya Zərərlərin Azaldılması Assosiasiyası (<https://harmreductioneurasia.org/harm-reduction/new-psychoactive-substances/nps-ee-and-ca>).
- van Ginkel, M. (2022), "Qara dənizdə opioid qaçaqmalçılığı - təhlil", *Eurasia Review*, 7 fevral <https://www.eurasiareview.com/17012022-opioid-smuggling-in-the-black-sea-analysis/>.

Aİ İLƏ ƏLAQƏ SAXLAMAQ

Şəxsən

Avropa İttifaqında demək olar ki, hər yerdə yüzlərlə Avropa Birbaşa məlumat mərkəzi var. Sizə ən yaxın mərkəzin ünvanını onlayn formada tapa bilərsiniz (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_en).

Telefonla və ya e-poçt vasitəsilə

Avropa Birbaşa informasiya şəbəkəsi Avropa İttifaqı barədə suallarınıza cavab verən xidmətdir. Bu xidmətlə

- pulsuz telefon xidməti vasitəsilə əlaqə saxlaya bilərsiniz: 00 800 6 7 8 9 10 11 (müəyyən operatorlar bu zənglərə görə sizdən məvacib tuta bilərlər)
- Aşağıdakı standart nömrə vasitəsilə: +32 22999696 və ya
- Aşağıdakı forma vasitəsilə: european-union.europa.eu/contact-eu/write-us_en.

Aİ HAQQINDA MƏLUMAT TAPMAQ

Onlayn

Avropa İttifaqı barədə Aİ-nin rəsmi dillərinin hamısında məlumatı "Europa" veb-saytında əldə edə bilərsiniz (europa.eu).

Aİ nəşrləri

op.europa.eu/en/publications linkində verilmiş ünvanda Aİ nəşrlərinə baxa və ya onları sifariş edə bilərsiniz.

Pulsuz nəşrlərin bir neçə nüsxəsini Avropa Birbaşa məlumat şəbəkəsi və ya yerli sənədləşdirmə şöbənz ilə əlaqə saxlamaqla əldə edə bilərsiniz (european-union.europa.eu/contact-eu/meet-us_en).

Aİ qanunu və əlaqədar sənədlər

1951-ci ildən bəri nəşr edilən bütün Aİ qanunları daxil olmaqla Aİ-dən bütün rəsmi dillərdə qanuni məlumat əldə etmək üçün EUR-Lex (eur-lex.europa.eu) ünvanına baş çəkin.

Aİ-dən açıq məlumat

data.europa.eu portalı Aİ təşkilatlarından, orqanlarından və agentliklərindən açıq məlumat mənbələri əldə etməyə imkan verir. Bunları həm kommersiya, həm də qeyri-kommersiya məqsədləri üçün yükləyə və yenidən istifadə edə bilərsiniz. Portal həm də Avropa ölkələrindən bir sıra məlumat dəstlərinin əldə edilməsinə imkan verir.

Bu nəşr barədə

Bu hesabat Ermənistan, Azərbaycan, Belarus, Gürcüstan, Moldova və Ukraynanın daxil olduğu Avropa Qonşuluq Siyasəti-Şərqi regionundakı narkotik bazarlarının təhlilini təqdim edir. Narkotik maddə istehsalı, daşınması, satışı və zərərləri ilə bağlı məlumat təqdim etməyə köklənmiş hesabat Avropa Komissiyası tərəfindən maliyyələşdirilən Aİ Narkotiklərə Nəzarət naminə layihəsi çərçivəsində 2019 və 2022-ci illər arasında aparılan tədqiqatlardan əldə edilmiş verilənlər və məlumatları özündə əks etdirir. Ortaya çıxmaqda olan narkotik bazarları ilə bağlı çətinliklərin öhdəsindən gəlmək üçün siyasət və təcrübə üzrə əsas sahələrə baxış təqdim edir.

EMCDDA haqqında

Narkotiklər və Narkotiklərdən Asılılıq üzrə Avropa Monitoring Mərkəzi (EMCDDA) Avropada narkotik maddələrlə bağlı məsələlərdə mərkəzi mənbə və təsdiq edilmiş səlahiyyətli orqan rolunu oynayır. 25 ildən çoxdur ki, narkotik maddələr və narkotikdən asılılıq, eləcə də onların nəticələri üzrə elmi cəhətdən əsaslandırılmış məlumatları toplayır, təhlil edir və paylayır, öz oxucu kütləsini Avropa səviyyəsində narkotik maddə məsələsi ilə bağlı sübutlara əsaslanan mənzərə ilə təmin edir.

EMCDDA nəşrləri siyasətçilər və onların məsləhətçiləri, narkotik maddələrlə bağlı araşdırma sahəsində işləyən mütəxəssislər və tədqiqatçılar, eləcə də daha geniş anlamda media və ümumi əhali də daxil olmaqla, geniş kütlələr üçün məlumat təmin edən əsas mənbə rolunu oynayır. Lissabonda yerləşən EMCDDA Avropa İttifaqının mərkəzləşdirilməmiş agentliklərindən biridir.